

VIGILIA

IX. ÉVFOLYAM
1943 NOVEMBER

TARTALOM:

SIK SÁNDOR: VERSEK

MAKAY GUSZTÁV: KELET ÉS NYUGAT IRODALMI PÖRE

HOLLÓ ERNŐ: Ajtókeretben tündököltél, Mentem a hegyre...

RÓNAY GYÖRGY: Óda a szabadsághoz

SZENT ÁGOSTON: Ima a Fényhez

KÉZAI BÉLA: Pirandello körül
VAJDA ENDRE: Versek

RÓNAY GYÖRGY: Irodalom és liturgia a magyar koraközépkorban

RÁBA GYÖRGY: Versek

THURZÓ GÁBOR: Örök arcok
HUNYADI ISTVÁN: A karancsi pásztor

UJLAKI ÁGOTA: A felfedezett vár

SZENTMIHÁLYI JÁNOS: KIÁLLÍTÁSOK

THURZÓ GÁBOR: SZINHÁZI KRÓNIKA

E L V E K É S M Ű V E K

VADKERTI BÉLA S. J.: Dr. Lányi János: Székely vér, SZAKÁTS LÁSZLÓ: Az elmélyülés napjai

SZERKESZTI:

POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

FELELŐS SZERKESZTŐ:

Dr. POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden 1-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre bel-
földön 24 P, félévre 12 pengő

Külföldön: Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 30 P

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 80 pengő.

Egyes szám ára 2.— P.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Sándor-tér 2.
Telefonszám: 13—14—10. Postatakarékpénztári csekk számla száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős

Kéziratokat nem adunk vissza

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az Ibsz pavillonokban.

**Laptulajdonos, felelős szerkesztő
és kiadó: Dr. POSSONYI LÁSZLÓ**

SIK SÁNDOR:

VERSEK

KAKUKFŰ

Dombhát a réten, éppenhogy tenyernyi,
Rajta kakukfű hívogat heverni.
Le is heverek, ne hívjon hiába:
Régi barátom lilaszín virága.

Otthon vagyok én mindenhol a réten.
Fűszál lehettem én magam is régen,
Valamikor tán az ántivilágban.
Bizony, ha úgy volt, különbre se vágytam.

Bizony, ha úgy volt, szép volt nekem ottan:
Jámbor tehénkék jászlára jutottam.
Ennyi, ha lennék ebbe a világba,
Adná az Isten, nem éltem hiába!

KIALTÁS A PUSZTABA

Isten, ki a világ felett
Nem rezgő karral emeled
A Rend virrasztó vesszejét:
Legyen úgy, amint rendeléd.

De vajjon híreddel van-é,
Hogy zuhannak a Baál elé
Kiket igéd felszoptatott,
A népek, vért-itt állatok!

Nézd Uram, disznókkal etet
Meváltott embertesteket
És mindent, ami kegyelem,
A tékozló Történelem.

Tudom, nincs ez se nélküled,
Tudom, hogy áll a Feszület,
Amíg vonaglik és üvölt
Az embervér gyalázta föld,

Tudom, hogy nincsen messze már
A szabadító napsugár,
És a bűnbánó tengeren
A szép szivárvány megjelen,

De mi lesz, Uram reggelig,
Ha addig szertenégyelik
A legutolsó csecsszopót
A heródesi vérkopók!

Ugye, Uram, csak titkolod,
Van egy dajka Egyiptomod,
Ahol jóságod rejteget
Egy betlehemi Gyermecket,

Kin nem fogott a gyűlölet,
Ki tejet szopott vér helyett,
Ki a pusztából kél elő!
Kiálts immár, Keresztelő!

KÖSZÖNJÜK MEG A MAI KENYERÜNKET

Parancsot vettek az őrangyalok:
Hagyják el ezt a sápadt csillagot,
Mely föl se tudja inni már a vért,
S az ítéletre hétszer is megért.

Eresszük le szépen a függönyünket,
Köszönjük meg a máj kenyérünket.

Adtál egy meg nem érdemelt napot,
Engedj, Uram, ne rosszabb holnapot!
Lélegzetet a lelkiismeretnek, —
Szeresd azokat, akik nem szeretnek!

KELET ÉS NYUGAT IRODALMI PÖRE

Ma már némi csömörrel és unalommal nyúlunk a népi és a nem-népi irodalom, a Kelet és Nyugat kettősségének fölfúvottá idült, agyoncsépeelt problémájához. Ha mégis megtesszük, az a halvány remény ösztönöz, hogy az egész kérdés mihamar irodalomtörténeti adattá egyszerűsödik, s ennek érdekében a hűvösen tárgyilagos tisztázást célzó erőfeszítések sohasem ártanak, — még azon az áron sem, hogy közben közismert tényeket is emlegetünk.

Ez a tisztázás azért nem lehetetlen, mert ma már világos ké-pünk van arról, milyen okok és okozatok bonyolult szövevényéből alakult ki az a visszahatás, amely legújabb irodalmunk egyes csoportjait Kelet és a népiség nevében szembefordította a Nyugat jegyében diadalmaskodó századeleji „polgári” magyar irodalom szellemével. Nemzetpolitikai szempontból a trianoni katasztrófával kezdődött ez a visszahatás, amikor a kiábrándulás keserősége fojtotta el a nyugati műveltség és irodalom leghivebb barátait is a hálátlan Nyugattal szemben. A második lökés már irodalmi természetű volt: Szabó Dezső és Móricz Zsigmond korjelző hatása, amely egycsapásra a magyar falut és a föld népét vonta be az irodalmi érdeklődés középpontjába. A tragikus sorsú magyar falu és a háborúutáni idők egyik mártírja, a magyar parasztság iránt támadt irodalmi érdeklődés különös történelmi összejátszással csakhamar találkozott az első világháború utáni kor heves szociális hajlamával, amely Európaszerte az elesett alsóbb néposztályok fölemelésére tett hatalmas erőfeszítéseket, először baloldali kísérletek, majd jobboldali nemzetrendszerek formájában. Nálunk is megindult a falukutató mozgalom, amely a legelesettebb vidékek szociográfiai feltárásán kívül a népi műveltség eltemetett kincseiről is hírt adott. Népünk őseréjéről és tehetségéről vallottak azok az újszelle-mű költők és írók is, akik a nép öléből, a magyar faluból szakadtak ki, s mintegy sorsosaik harcos képviselőjeként jelentek meg az irodalmi élet porondján. Illyés Gyula, Erdélyi József, Veres Péter, Sinka István, Szabó Pál jelzik a népi irány fölemelkedését, míg József Attila a fővárosi proletáriátus sivár életére döb-döntett rá költészetében. A középosztálybeli származású írók közül is nem egy vett tollára — Kodolányi János és Németh László példájára — népi és szociális problémákat.

Mindezek az írók és költők nemcsak a sokig méltatlanul elhanyagolt népi léleknek adták gazdag kifejezését, hanem egyúttal úgy tűntek föl, mint az alsóbb néposztályok ügyének politikai nordozói. Innen az új népi irány erős politikai színezete és tagadhatatlan forradalmas szelleme.

Mindezek a jelenségek hozzájárultak a Nyugat és Kelet pöré-nek irodalmi kirobbanásához. A döntő tény mégis szellemi és kultúrális oldalról tört be. A nemzeti katasztrófa után magára maradt, ellenséges érzelmű népek közé ékelt magyarság, jobban, mint valaha, szükségét érezte annak, hogy önálló fajiságát, magyarságát

megerősítse, gazdag lelke, ősi műveltsége sajátos értékeinek felszínre-ásásával. Tudvalevő, hogy egy nép annál erősebb, minél több eredeti, önálló értéket tud önmagából fölmutatni. Az ősi lélek és műveltség letéteményesének viszont elsősorban a föld népe bizonyult, nemcsak gyökeresebb magyar fajiségánál fogva, szemben az erősen asszimilált polgári és főúri rétegekkel, hanem vélhetően az őrizte meg legjobban — éppen „elmaradottsága” folytán — az ősi magyar vonásokat és műveltségkincseket. Az új lendületű folklóre-kutatás valóban gazdag kincseket vetett föl a néplélek eltemetett ősi rétegeiből, az ősi magyar zene motívumai európaszerte diadalt arattak Bartók és Kodály nagyszerű műveiben és a népköltészet hagyományai is új életre támadtak Illyés és Erdélyi lírájában.

Ime, a Kelet új igézetének titka! Így vált újra szimbólummá a Kelet, amely régi évszázadok eltemetett mélyén a tiszta, keveretlen (és tegyük hozzá: pogány) magyar lélek és műveltség nyomait rejti, így kapcsolódott össze a magyar föld népével, és így támadt újabb visszahatás a Nyugat ellen, amely a magyarságnak Európába-kerülése óta lassankint „elnyomta” az ősi elemeket.

A láncolatnak azonban még nincs vége. A nyugatias műveltséget, szellemet és életformát nálunk elsősorban a városi polgárság, a művelt középosztály hordozta. Az új nacionalizmus életre-ébredésekor tehát a polgári osztályokra hárult a „nemzetközies” nyugati műveltség népszerűtlensége. (Noha nyilvánvaló, hogy a mai polgári osztály egészen más összetételű és lelkiségű, mint az első világháború előtti volt.) A fényűzőnek és kevésbé nemzetiesnek tartott polgári osztály, kultúra és életforma gyűlöletét aztán átvitték irodalmi térre is, s a népi oldalról elvszerűen is hirdették a maguk magyarább voltát és a „polgári” irodalom divatának letűntét.

Igy alakult ki a *keleti-népi-falusi* és a *nyugatos-polgári-urbánus* irodalom ellentéte. Az új szellem aztán egész irodalmunk képének átalakítására törekedett a „Nyugat” virágkorához képest, s mélyreható következményeket vont maga után. Az újság ingere, a támadás előnye, a harcok magatartás, a nagyobb öntudat és a szervezkedés ereje taktikai szempontból a népi iránynak adott előnyt, s az irány tagadhatatlanul kitermelt igazi irodalmi értékeket is, amelyek joggal érvényesültek. Az intellektuális szellemek közt is akadtak olyanok, akik tehetségüket a népi mozgalom javára kamatoztatták, mint például Németh László, az utóbbi évtizedek legizgatóbb magyar szelleme és Féja Géza, aki gyakorlati újságírói tollal sietett az új front megsegítésére. Az új irány az ő segédletükkel az irodalomtörténeti mult újraértékelését is végrehajtotta, eddig figyelemre eléggé nem méltatott, népi jellegű vagy faji elsőbbségű értékeket emelve ki a mult kincsesbányáiból s enyhébben, vagy sujtóbban retusálva a véglegeseknek hitt értékeléseket.

De ennél is fontosabbak azok a következmények, amelyekkel az irodalmi módszerek és gyakorlat terén járt együtt a Nyugat ellen támadt visszahatás.

A népi irány akkor, amikor a falu és nép életének minél hi-telesebb megmutatását tűzte ki irodalmi céljai legfőbbikének, természetesen a valóságábrázoláshoz tért vissza, tehát többnyire realista módszerrel dolgozik. Tamási Áron értett ahhoz, hogy ezt a primitív népi realizmust a szimbólizmus és a mítosz csillogó szá-laival szőjje keresztül-kasul, de a legtöbb népi író a realista áb-

rázolásmód jellemzi, legfeljebb helyenként naturalista erősítéssel. Az egyedül üdvözítő realizmus elvi és gyakorlati szentesítésére erősen hatott Móricz Zsigmond hatalmas arányú realista életműve is, amely szinte lépésről-lépésre, rétegről-rétegre hódította meg a magyar társadalmi valóság — a társadalmilag tagolt falu, a kisváros, a fővárosi proletáriátus és a középosztály területét. A népi írók tehát elvben és gyakorlatban elvetik a „polgári” irodalomnak a nagy nyugati irodalmakon nevelődött modern irodalmi módszereit (ezeknek egyébként hazai irodalmunkban is megvoltak az önálló előfutárai), amelyekben részint a modern lélektan vívmányai, részint az örök romantika igénye, az álom, a mese, a csoda diadalmaskodnak. A modern európai regény irányító forrásai, Proust, Huxley, Giraudoux, Gide, Mauriac, Carossa, Virginia Woolf nagyszabású regénykísérletei és módszerei úgy szólván semmit sem mondanak az ő számukra.

Az is természetes, hogy a népi irány valóságábrázolása első sorban a külső, anyagi valóságra összpontosul — a népi élet és táj körére, — s az írónak legtöbbször demonstráló szándéka van vele. A valóság képét úgy mutatja föl, mint amelynek *dokumentum-értéke* van, — akár a népi elesettség tarthatatlanságát akarja szuggereálni vele, akár a népi lélek és élet szépségeit kívánja példázni. A „polgári” íróttal szemben többnyire a lelki valóság érdekli, s a bonyolult modern emberi lélek labirintusait igyekszik föltárni képzeletalkotta világban, vagy kultúrproblémák izgatják, vagy pedig a forma, a kifejezés, az ábrázolás művészi feladata ösztönzi. Ezért a „polgári” író a művészi l'art pour l'art hívének tűnik föl, mivel szépirodalmi alkotásaiban mindenekelőtt művészi eszmények ihletik, nem pedig társadalmi, politikai vagy egyéb korszerű szándékok.

Ugyanilyen ellentét tárul föl a népi irány kollektív hajlama és a polgári írók individualizmusa között. A polgári alkatú író az individualitásán keresztül és műveinek minőségével vélte legjobban szolgálni nemzetét. A népi író rendszerint közösségek nevével szól vagy legalábbis sorsosaira is fény hull művein keresztül. A népi irány jó segítőre talált az európaszerte új lendületre támadt kollektív szellemű nacionalizmusban, míg a polgári író olykor szinte korszerűtlennek tűnik föl örök-emberi témáival és művészi fogantatású kísérleteivel, amelyekkel a művészi szépségeszmény és a szellem szolgájaként alkot.

Igy mélyült ki az az ellentét elvek és módszerek között, amely irodalmunk megoszlására vezetett a „nyugatos kor” ellen forduló keletiség nyomása alatt. Bizonyos, hogy a visszahatás érthető és észszerű volt a Nyugat túlságos befolyása ellen. De az is nyilvánvaló, hogy sem a magyar szellemiség, sem a magyar irodalom többé el nem szakadhat a Nyugattól. Ahogy nem kívánunk szolgáltatni beolvadni Európa kultúrájába és nyugatias szellemiségébe — ez önálló magyar voltunk halálát jelentené szellemi, műveltségi és állami téren egyaránt, — épúgy nem tagadhatjuk meg többé a magyar lélek ezeréves nyugati felét sem. Voltak államférfiaink és íróink, akik végzetesnek érezték nemzetünk földrajzi helyzetét Kelet és Nyugat ütközőpontján. De visszatérés nincs. Nincs szándékunkban Keletre visszatérni, Európában pedig csak európai formában lehet élni.

Beszéljünk egyszer nyíltan, kertelés nélkül arról, mi *ma* a „nyugatiság” tartalma irodalmi szempontból!

Először is állapítsuk meg, hogy erről a „nyugatoságról” minden politikai máz gyökeresen és végérvényesen lefoszlott számunkra. Az európai szellemiség és kultúra, amelytől szépirodalmunk nem kíván végleg elszakadni, egyetlen „nyugati” nemzetnek vagy irodalomnak sem privilégiuma többé: *szinte eszmeivé vált, a való léttől függetlenül ideává lett*, amelyet minden európai népnek olyan mértékben illik fenntartania és megvalósítania, amilyenre módja van. Sőt: azt merném mondani, hogy mindig is épen a magyarság volt egyik legtisztább őrzője ennek a kultúrának és szellemiségnek, mert ezek „nyugatiságát” magában őrzött keletiségével egyensúlyozta ki és sohasem igyekezett szűk sovíniszta módra kisajátítani Európát a maga képére és hasonlatosságára, ahogy ez megesett több nagy európai néppel is. Ilyen értelemben a nyugateurópai kultúrát akkor is fenn kellene tartanunk, ha maga a Nyugat hűtlen lenne hozzá.

Mi az tehát, amit meg kívánunk őrizni a Nyugat irodalmi szelleméből és örökségéből, a keleties népiség mai divatja ellenében?

Azt az elvet, hogy a szépirodalmat mindenekelőtt öntörvényei irányítják és így az önmagáért való szépség és irodalom is helyet kap benne.

Azt az ítéleti kritériumot, hogy a szépirodalmi mű értékét elsősorban a minőség dönti el, nem pedig az író származása vagy más irodalomkívüli szempontok. Miért ne írhatna jó regényt vagy verset egy népből kiszakadt író? Ki mondja, hogy nem ábrázolhatja művészi en a nép életét, amelyet átélten ismer? De az ellen tiltakozik az irodalom, hogy az író azért jó (vagy rossz) író, mert a a népből származik, vagy hogy egy regény értékét az dönti el, hogy a népi életről szól-e vagy sem.

Azt a felfogást, amely szerint az irodalmi mű értékében fontos szerep jut a formának is; jelentőségét nem csupán a mondanivaló vagy az író szándéka szabja meg.

Azt az igényt, hogy a szellemnek, a pallérozott lelki műveltségnek és a szépségnek is joga van az emberi élethez, mivelhogy a szépség egyértékű a többi emberi princípiummal, mint amilyen például a jóság, a bölcsesség vagy az erő. (A szépség és a szellem emberi joga nélkül könnyen válságba kerül a szépíró létjoga is. Egy olyan korban, amely mindent csak a hasznos dolgokra épít, könnyen kiderülhet, hogy a társadalmi parazitákon kívül az író, a költő, a művész sem „hasznos dolgozó” s így alapjában véve fölösleges. A legtöbb költeményről valóban nehéz volna azt állítani, hogy „hasznos”.)

Ami a népi irodalom valóságrajongását illeti: rá kell mutatni ennek a szemléletnek egy tévedésére. A népi irodalomszemlélet ugyanis elsősorban a valóság hiteles ábrázolását várja az irodalomtól, a realizmus jegyében és ennek a valóságnak, mint az irodalmi mű rangadó értékének hiányát hibául rója föl az európai és a magyar „polgári” regényírásnak meg költészetnek. Azonban, nem szólva arról, hogy a valóság körét többnyire a *társadalmi* valóság körére szűkíti le, ez a felfogás hajlamos arra, hogy csak az *anyagi* valóságot tekintse igazi valóságnak, noha a belső, lelki valóság semmivel sem alsóbbrendű vagy értéktelenebb a külső valóságnál. A szemlélődő élet, a *vita contemplativa* világgépének lerögzítése irodalmi síkon érhet annyit, mint a *vita activa*, a cselekvő élet ábrázolása. Az *értelmezett élet* adott esetben igazabb és mélyebb megragadása lehet az élet, az ember és a társadalom lényegének,

mint a külsőlegesen *látott* és egyszerűen *leábrázolt élet*. A nyugatias „polgári” író, amikor a lélek belső problémáit, hangtalan iragédiáit igyekszik irodalmi formában kifejezni, adott körülmények között époly hű a valósághoz, mint egy társadalmi osztály képét rajzoló népi író. Ugyanez áll az egyéni és a közösségi mondanivaló látszólagos ellentétére is.

A fémjelző művészi forma igénye édes kényszerű ró a Parnassusra feltörekvő minden tehetségre, de egyúttal a ragyogó európai irodalmi mult csiszolt formakészletét is odanyújtja eléje választékul vagy akár csak újításra ihlető múzeumul. Újítani lehet, sőt kell; mégsem lehet elfeledkezni arról, hogy az európai multban már akadt néhány mesteri író, Villon-tól Verlain-ig, Goethe-től Stefan George-ig, Shakespaere-től Shelley-ig, Dante-től D’Annunzió-ig, Balassitól Madáchig. Olyan örökség ez, amelytől az európai irodalommal mindig együttlélekző magyar irodalom a jövőben sem szakadhat el teljesen.

A két irány nemes vetélkedése boldog hasznára válnék az irodalomnak és a nemzet szellemi kincstárának. De súlyos hátrány származik abból, hogy az oktalan harc rengeteg jobb sorsra érdemes energiát öröl föl, amelyet gyümölcsözőbben lehetne az irodalom örök értékeinek szaporítására fordítani és a pártpolitikai élet gengszterizű módszereinek átvételével megmérgezi az irodalmi élet légkörét: ugyanegy táboron belül is még jobban kiélezi a személyi és nemzedéki súrlódások következtében amúgy is szétszabdalt íróvilág ellentéteit, lerontja a józan szó, a tárgyilagos kritika hitelét s egyes írók és költők vásári hírverésével alkalmas a közvélemény félrevezetésére, — mindkét oldalról egyaránt. Azt a tény, hogy napjainkban annyira megrendült a bizalom a szellem embereiben, jórészt ilyen okok magyarázzák.

Az idő mindent elintéz, minden harcot eldönt előbb-utóbb. De a szellem és az írók örök szégyene lesz, ha ezt a harcot nem a minden írók szükségzerű fejedelmének, az öntudatos szellemnek fölényes igazságtevése fogja elsimítani, hanem a világeseemények függvényeként beálló, irodalmonkízüli társadalmi alakulás fogja meghozni a döntést, aszerint, hogy a háborús „győzelem” milyen társadalmi osztályok javára befolyásolja majd a korszellemet. Ez is megoldás lesz, kétségtelen. De illőbb és méltányosabb volna, ha a helyzet fordított lenne, s a súlyos időkben éppen a szellem emberei, az írók tartanak szilárdan a szellem támaszpontjait a korszellem esetlegességeivel szemben.

A szellem emberei előtt tehát mindjobban világossá válik a szellemi fogantatású egyeztetés szükségessége: Kelet és Nyugat békés egyensúlyozása. Ez az az út, amelyen a magyar lélek jár ezer év óta. Olyan hagyomány ez, amelytől a magyar lélek nem szakadhat el tragikus meghasonlás nélkül. Az az elv, amelyet egyik kritikuskunk mondott ki: „Nyugat ellen Kelettel, Kelet ellen Nyugattal”, — talán kissé brutálisnak és célratorőnek látszik európai szempontból, de kitűnően kifejezi egy sajátos földrajzi és műveltségi helyzetben élő kis nép történelmi kényszerét, — egy olyan, műveltségre büszke népet, amely lelki, kulturális és állami önállóságát minden körülmények között megkívánja őrizni.

Mai irodalmunk józan szellemei, akiket nem vakít el az osztályérdek és a gyűlölködés szelleme, máris félreismerték ennek az egyensúlynak a szükségességét, s a jelek arra mutatnak, hogy a Kelet és a Nyugat népiség és polgáriság irodalmi póre hovatovább

kortörténeti dokumentummá szerényedik. A „Nyugat” jogutóda, a „Magyar Csillag”, *Illyés* Gyula szerkesztői kezébe került, aki a dunántúli tősgyökeres magyar parasztságból emelkedett nyugati műveltségű, Páris-járt költői szellemmé. A jellegzetesen „polgárnak” tartott *Cs. Szabó* László egyre hangoztatja a kettészakadt magyar irodalmi élet új harmóniájának szükségességét s *Kodolányi* János szívesen beszél egy új fogalomról: „Euráziáról”, amely már nevében is szimbolizálja az egyben ázsiai és európai alkatú magyar lélek kétarcú egységét. Ha majd ebből az új fogalomból kihull a Nyugat ellen lázadó jelszó harcos mellézköngéje, akkor az összeférhetelenség szellemén kívül misem lesz akadálya annak, hogy új irodalmunk két „iránya” egymással párhuzamosan, nemes versengésben alkosson — remekműveket. A kérlelhetetlen idő majd elvégzi az értékelést, amelyre a kor és kritika képtelennek bizonyult.

Makay Gusztáv

HOLLÓ ERNŐ:

AJTÓKERETBEN TÜNDÖKÖLTÉL

A tárt ajtón keresztül néztelek,
csöndes karokkal ültél,
előtted a megszálló alkonyat
nesztelenül terült szét,

az orgonák sötétén álltak és
alig zizzent a lombjuk,
az út mindjobban múltott és veszett
s a ház is lassan elbútt.

S te ültél, mint keleti szerzetes,
magányosan, nyugodtan,
a lámpafény szép-lassan égetett
a késő alkonyatban,

csak égetett s te túrted szótalan
s bekerített a fény már,
átszivárogtá lassan testedet
s messze kimagasodtál,

megnőttél diadalmas-fényesen
az ajtó keretében,
szétáradtál az éjszakába, csak
én álltam a sötétben.

RÓNAY GYÖRGY:

ÓDA A SZABADSÁGHOZ

Kihulltam a világból s partot értem,
fogadj be új hazám, szelíd, derűs táj!
 nevemet elfeledtem, adj nevet
 s életemet
szüld újra, szebbre, fényesebbre, hűs nyár!

Rőt forgatagban, a szörnyeteg álom
örvényein át vetődtem idáig,
 hajam még csupa hínár és moszat,
 de karomat
újjongva máris a magasba tárom:

itt állok partod zöld fokán, Szabadság!
itt építek majd kalyibát magamnak
 hajótörötten, ámde szabadon,
 s ajkamon
a lobogó dal tüzei kicsapnak! —

hozzád, ó bűvös istennő, ki létünk
megegedz újra, hozzád, aki csüggedt
 lelkünket új reményre készített
 és sebesebb
futású vérrel öntözöd szívünket:

varázsolj engem hallá és madárrá,
szárnyal, uszonnal, vízben, levegőben
 taníts meg engem siklani merész
 ívekben és
tündér csalétked csillogjon előttem! —

boldogság, kéklő nyugalom, te csillogj
mágusi fényvel, érted iramodjék
 a vágy akár a sólyom! Gyúlj ki, gyúlj
 s ölelj vadúl
magadba, rejts el, ringass, ragyogóbb lét! —

benned találok megigért hazámra,
itt ami sejlik, igazabb valóság,
 a szív felejtí rossz emlékeit
 s a lelket itt
az öröm páncél pikkelyei óvják!

Jöjj hát, Szabadság! ime szirted élén
állva köszöntlek, doboló szívemben
 lüktet a jó hír! tágul a vidék
 s én zúgva szép
emberségem friss dalait kizengem!

SZENT ÁGOSTON:

IMA A FÉNYHEZ

(RÉSZLET A MOST KÉSZÜLŐ SOLILOQUIA-FORDÍTÁSBÓL.)

Lássak, látást adjál nékem,
láthatatlan Fényességem.
Illatokra adj új szaglást,
Érted futok folyton-folyvást.
Izlést gyógyíts, nyelv érezze,
megízelve mérlegelje,
milyen az Úr édessége,
nagy-nagy tömeg rejtett méze
azoknak, kik égnék Érte.

Szívet adj, mely Téged gondol,
lelket, amely szárnyat bontson,
Terád lelő hív figyelmet,
Téged értő jó értelmet,
észt, mely bátran símul Néked,
s Te a gyönyört fölleméred.
Okos szív csak égjen Érte.

Élet, kiért minden éled,
Élet, ki adsz nékem éltet,
Élet, ki vagy nékem Élet,
s aki nélkül porba térek.
aki által én is élek
Élet, aki újra serkent
s aki nélkül vesztek mindent,
Élet, aki újra serkent
s aki nélkül megzavargok,
éltet adó Élet vagy Te,
méltó nagy-nagy szeretetre,
örök emlék hűn fogad be.

Keresselek, merre, merre?
Hol talállak? Hogy magamra
ráutáljak, Rádborulva.

Rezek Román fordítása

PIRANDELLO KÖRÜL

Ráfogták *Pirandellóra*, erre a mongolos ábrázatú, szürke, kis olasz tanárra, hogy örült és nagybeteg felesége ágya mellett nyomorította szellemét és látásmódját beteggé, torzzá és „rendellenessé”. Hozzátették még, hogy a talaját vesztett korszak s az értékek zürzavara, az általános meghasonlás, a csömör és a kiábrándulás is kedvezett különös mondanivalói sikerének. Műveivel kapcsolatban sokat emlegették a relativista filozófiát és *Freud* nevét, meg *Proust*-ét. E „kortársi” jelek azonban csak kívülről határozzák meg a költőt és szerepét a huszas évek nyugtalan világában. Holott *Pirandello* szeme a legtisztább latin szem, sőt a leghívebben „racionalista” és a legőszintébb módon valóságtisztelő. Mert arra a kérdésre, „mi az igazság?” ugyanúgy felel, mint másik nagy latin kortársa, a spanyol *Ortega y Gasset*, aki szinte vele egy időben így faggatta kortársait: „Ki látta az erdőt?” „Igazság nincs, csak igazságok vannak: a szemlélő pillanatnyi szempontjából igaznak ítélt részjelenségekkel zsúfolt a világ. Mint ahogy — folytatja *Ortega* — erdő sincs a valóságban, csak fák vannak és bokrok, amelyek csupán a mi absztrakáló tudatunkban teszik ki a fák összességét alkotó erdőt.” A latin szem nem látja az Igazságot, csak részlet-tényeket lát, tapasztalati mozzanatokat, amelyekből általánosan következtethetünk egy általános érvényű igazságra. Ugyanígy a latin szem az erdőt sem látja, csupán az egésznek egy-egy valóságos részletét s e részletek gyakorlati összesítésével jut a tapasztalaton kívüli valósághoz: az erdő megismeréséhez. *Ortega* a latin szemnek ezt a sajátosságát „felületi”, tisztán empirikus és mindig egyénítő, de sohasem tipizáló, majdnem aszintetikus szemléletmódnak nevezi. Szembe állítja ezzel a germán szemléleti módot, amely az empirikus, részletjelenségek mögött mindig a „mély valóságot” keresi, az összefüggőt. A germán szem meg tudja látni „a fáktól az erdőt is” és ettől a pillanattól csak a szintetikus „mély valóság” érdekli. Csupán az Erdő. Mint ahogy az igazság sem „in concreto” ragadja meg képzeletét, hanem csak az Igazság, ami a konkrétum mögött terebélyesedik. Ezek szerint tehát az európai kultúrának két arca van: egy latin s egy germán. *Pirandello* azonban a legtisztább módon az előbbihez tartozik, hiába próbálják őt mongol és germán „beütései” jussán kiközösíteni a latinságból.

Pirandello egy katedra s egy beteg asszony ágya között imbolgyogva töltött el sok-sok évtizedet. A szürke robot és örökös depressziói elől — mondják — egy valóságfeletti világba menekült, amelynek magasából mindent „valóságellenesen” látott. Hogyan is tapasztalhatta ki a tények és a valóságok tarka sokságát? Hiszen béklyóba vert élete még a legközvetlenebb tapasztalati világtól is elzárta őt. Ösztönszerűen kellett tehát azokba a „tényekbe” kapaszkodnia, amelyek kívül estek a valóság világán. Egyszeri tényekbe kapaszkodott ebben a másik szférában is, *mintha csak a tapasztalati világban élne*. *Pirandellót* a latin szemlélet mód vezette itt is: nem elvontságokat alkotott, nem tipizált, nem szintéziseket teremtett, mint ahogy az ő esetében germán társai tették volna, hanem a valóságfeletti világban is a földi valóságkutatás „módszerével”

egyszeri valóságfeletti *tényeket* ragadott meg. *Pirandello* ilyenformán hű maradt, a világban nyitott szemmel járó latin testvéreihez: a tapasztalást tekintette továbbra is a megismerés feltételének ott fent is, *éppen csak a dimenziókat cserélte ki*. Körülményei elzárak előle a valóság terét, tehát egy valóságfeletti dimenzióba költözött át, de még ott sem tagadhatta meg latinságát: ezt a másik teret avatta fel empirikus szemléletmódja terepének és így — bármennyire paradoxikusnak hangzik is — *Pirandello a valóságfeletti világ, az irracionális tér empirikusa lett*. *Pirandello* paradox művészegyeniségének tán éppen ez a kulcsa, ami utat nyit életműve megértéséhez is.

Pirandello latin-empirista lényegét tagadnók azonban, ha ilyen germán-absztraháló módon: egyszerű dimenzió-cserével magyaráznánk meg a művészetét. Mert ebben az esetben *Pirandello* csak az ügyes zsonglőr, egy irodalmi Cagliostro szerepét töltené be, ki elkápráztató, de lényegében üres varázstölteivel hőkentti meg, perverz értelmi kicsapongásokra kíváncsi közönséget. Bírálóinak egyrésze, kik „germán” szemmel vizsgálják őt, máig is ily szemfényvesztő, csalfa öreg bohócnak ítélik őt. Ezekbe a germán koponyákba ugyanis nehezen fér bele *Pirandello* egyedülálló titka. Szerintük szinte „*contradictio in adjecto*”-szerű logikátlanságnak tetszik, hogy *Pirandello* a valóságfeletti, irracionális térben lakozva, továbbra is latinul tapasztal és latinul racionalista, sőt a rideg valóságig tárgyilagos? Műveinek építménye száraz és szikrázóan tiszta geometriai tétel, csupa latin arányérzék, csupa ráció, csupa mérték és logika! Hogyan lehetséges ez? Hiszen ezek a felsorolt tulajdonságok lényegében ellentmondanak az irracionális térben járás szabályainak, a valóságfeletti világ törvényeinek. Számukra tehát *Pirandello* nem is irracionalista, mert, ha „szabályszerűen” volna az, akkor megfelelné a valóságfeletti dimenzióról alkotott germán elképzelési módnak, azaz: *Pirandello* „homályos” lenne, helyesebben: még jó néhány fokkal alogikusnak kellene lennie. Holott *Pirandello* nem is alogikus, sőt csak épp annyira „szabályellenes”, amennyire szüksége van ahhoz, hogy a „dimenzió cserét” észszerűen megmagyarázza nézőinek. Innen van az is, hogy „értelmes” nézőinek legnagyobb része csak az előadás *után érti* meg a mestert, pontosabban akkor, midőn záróakkordként egy logikai pont-nel felrobbantja az irracionális teret s a szereplőket a nézőkkel együtt ismét a valóság talajára „szállítja le”. Valóban egy-egy ily pont ejtőernyőjén függőknek érezzük magunkat, míg nem egyszer csak újra a valóság világába érkezve, csodálatos megkönnyebbüléssel gondolunk arra, milyen nyaktörő és veszedelmes utazásban volt részünk. Ez a felszabadulás jelenti aztán *Pirandellónál* az esztétikai értelemben megkövetelt „katarzist”, a logikai pont pedig a „mese megoldását”. A valóságban azonban nem a hősök „sorsfodulatán” enyhülünk meg, nem a mese megoldása láttán szabadulunk meg a drámai feszítőerőktől, hanem csak attól, hogy a valóságfeletti játékot észszerűnek tudtuk elfogadni. „Esztétikai örömmünk”, ami a végkifejlet pillanatában eltölt, logikai öröm, amit diákkorában érezhetett a jó matematikus, ha egy bonyolult algebrái példát meg tudott oldani. Ez az „örömmérsés” s ez a „katarzisz” az életteljesség tekintetében olyan elemi erejű és megrázó, annyira magával sodró, hogy a testetlen probléma megtisztulásában gyönyörködünk, figyelmünk pedig elterelődik a meséről s a mese szereplőiről. *Pirandello* nem is akar mást, mint ezzel a mesénkivüli

és emberfölötti örömmel vagy katarzissal megajándékozni. Meséi, alakjai továbbra is jelképek maradnak, tételeinek hordozói s egy pillanatig sem törődik azzal, hogy „jellemüket”, „körülményeiket” valószerűsítse, megmagyarázza s a valóság égboltja alá vonja. Ellenkezőleg: kiemeli őket a valóságból s csak annyi vért, annyi könnyet s annyi fájdalmat fogad el tőlük, amennyire szüksége van ahhoz, hogy irracionális tételeit életközelségbe hozhassa emberarcú kísérletei segítségével.

Am, mint ahogy *Pirandello* a megoldásnál sem vész el a valóságfeletti világ ködfelhőiben, hanem közösségét visszahozza a valóságba, úgy a kiindulásnál sem rúgja el egyszerre maga alól a valóság dobogóját. Fokozatosan visz át a másik térbe. Közben azonban a „játékvezető” segítségével visszabilen ide. Két síkon jár örökké s e két síkot, e két *világjelenetet* a ráció csigalépcsői, nyújtógerendái és kötélhágcsói kötik össze. Egy-két „tényért” leszalad a földszintre, sőt mélyebbre is leszáll: a *tudatalattiba* s onnan viszi fel őket boszorkányos gyorsasággal abba a dimenzióba, ahol tételeinek cselekményfölötti drámája kavargó. Bűvös hátizsákjában és kosarában nem „elvontságokat” visz a magasba, mert latin „beállítottsága” nem is tud absztrahálni, hanem eleven valóságokat. Tiszta latin esze azonban olyan magabiztosan alakítja át a valóságot, hogy a játék izgalmában jelképes alakajinak mindegyike — anélkül, hogy egy pillanatra is kiesnének jelképi szerepükből — *vergődő és szenvedő valóságokként hatnak*. Egyedi valóságoknak, épkézláb individumoknak, bár szerepük szerint valami démoni egyoldalúságot, megrendítő abnormitást, örültséget képviselnek. E pokoli álarc mögül mégis — valahányszor a költő visszabilen velünk a valóságba — az elátkozott emberség jajszava harsog ki, hogy a következő pillanatban újra elnémuljanak a rájuk mért végzet s a ráció grammos-mérlegén gyilkos számítással adagolt „elrendeltetés” súlya alatt.

Pirandello tehát szánja drámai szereplőit, nem tagadja meg tőlük az emberi részvétet sem, de a kiengeszteléssel nem őket jutalmazza meg, hanem nézőközönségét. És *Pirandello* ebben a magatartásban is latin, sőt mediterrán pogány. A harmónia s a világ-egyensúly kedvéért nem áldozza fel a biztonságos valóságot, de pokolra küldi az észszerűtlent, ha ez ködössé akarja tenni a latin életérzést. Nem vész el a valóságfeletti tér ködfelhőiben, hanem a maga éles valóságérzékével az irracionális világot azonnalmód illeszti bele a valóságba, mint ahogy az antik valóságérzés a földre hozta le hajdan az Olympos isteneit...

Kézai Béla

VERSEK

KISEBBSÉG

Lehalkult kék szín a szobák falán —
Tört szemű asszony, csendes léptű lány,
Gerendákban kanyargó szű-utak,
Ódon órákban rekedt hangú tak,
Eltévedt napsugár, mely nem cicáz,
Csak megbú benned, régi-régi ház,
Megbú, mint tépelt nyelvű üldözött:
Őszi napfény fakó gallyak között.
Őszi szelek, elfojtott suttogás,
Halálfélelem, nem tavaszi láz
Megváltásként várt leplek éjszaka,
Felhők között a remény csillaga
És ébredéskor a való a zord táj
Bokor mögött csillanó csövű mordály.
Ó, meghúzódni a domboldalon,
A dombon súlyos léptű hatalom,
A vérivó száj, s véres tükrű szem,
Ki belemered, nincsen szava sem,
Kisebbé válik az a semminél,
Kisebbé annál, aki már nem él.
(Erdély, szeptember.)

II.

Van-e nagyobb kisebbség a hang
Kisebbségénél, a messze zuhant
Eszmék és elfojtott szavak között
Falni a fojtó temető-rögöt?
A százszor elnémult forró torok
Mögött a megkönnyítő záporok
Várása hasztalan, az önmagad
Rontó láz, mely téged is megtagad?
Kifoszt lelked zenéjéből, a hit
Hiába emelt tornyos várait
Lerombolja és csend lesz, halálos,
Ellenségnek tárt szabad, néma város.
(Budapest, október.)

PAL IGÉJÉRE

Ti, akik megálltok előttünk
És belenéztek a szemünkbe,
Derítón, mint az esti csillag,
Vagy reggel a sötétség szünte,
Aztán kezeteiket nyújtjátok
S érezzük, hogy az esti harmat
Leplét remegve hűtik rajta
Idegenből szálló fuvalmak,
Arcotok pirja, mint a zászló
Lengése, fehér színt lebegtet,
A szivárvány halkuló kékjét
Órzi hunyása szemeteknek,
Törékenyen, mint a fényosztó
Szelíd olajú esti mécses,
Mely világot gyújtott a hitnek
Titkába való révedéshez
Az apostol előtt, ki gyenge
Cserépedénynek látta testét,
De mégis benne vetett lángot
Az Istent kereső fényesség.
Törékenyek vagytok, a napnak,
Sötétnek, viharnek, esőnek,

Alkonyoknak és háborúknak
Rontásai mind rátok törnek,
Belsőtüket emészti a tűz,
Mely lényetekből szétsugárzik,
A bukott fény, mely néha kormot
Pernyéz, ha eljutott a társig.
És mégis ti vagytok hitünknek
Törékeny kis cserépedénye,
Kedvesünk biztató intése,
Anyánk csilló-kedvű reménye,
Nővéreinknek kacagása,
A mosolygó tükrű barátság,
Életünk tévedt keresztútján
A megbocsátás és a váltság.
A szeretetnek olajával
Teltek, mire a szív sóvárog,
De a lélek szemét homályba
Vonja a hitvány földi hályog,
Hogy imbolygó kezünk elejti,
Miért mohón kinyúlt, a mécses,
A drága olaj földre ömlik
És sötét lesz, ó jaj, sötét lesz!

ENIGMA

Kedvesebbet nálad,
Orgonával ékes
Tavaszkodó tájak
Zengő üteméhez
Igézve hasonló
Almodozón vártat,
Nem látnak az omló
Ködszövetű sátrak,
Alkonyi tisztáson
Tündéreket rejtők, —
Arany mosolygásom,
Lágyillatú lejtők
Imája se lenget
Nálad kedvesebbet.

Vajda Endre

RÓNAY GYÖRGY:

IRODALOM ÉS LITURGIA A MAGYAR KORAKÖZÉPKORBAN

Az olyan írók, amilyen a kisebb Szent István legenda tudós szerzője, a törvényeket egybeíró Albericus, vagy Péter mester, vagyis „Anonymus”: az olyanok, akikben írói vagy inkább tudós öntudat él, a korai középkorban egyelőre ritka kivételek a magyar írásbeliségben. Amint hogy kivételes körülöttük a környezet, kivételes közönségük is: a királyi vagy érseki udvar, meg — Anonymus esetében — a párizsi Szent Genovéa kolostor művelt tudós közössége. E kisszámú választott réteg alatt egy megszámlálhatatlanul népesebb másik réteg nyüzsög: névtelen szerzetesek és világi papok százai, akik nemcsak hogy nem írtak, de sokszor egyáltalán nem is tudtak írni, viszont közönsége voltak e javarészt egyházi rendeltetésű „irodalomnak”, — közönsége és egyben közvetítői is a hívek, laikusok még számosabb, harmadik rétege felé.

A legendák ugyanis szolgálhattak magányos vagy a szerzetesi közösségben fölolvastott lelki olvasmányul, de szolgálhattak liturgikus szövegül is: a legendáriumok mellett bekerültek a lectionalekba, vagyis a breviáriumba; így aztán, lectiókra tagolva, mint hivatalos, a szent ünnepén, s esetleg ünnepének nyolcadában kötelező imádságszövegek váltak ismertté vagy az egész ország pap-sága előtt, — ha a szent ünnepe országos jellegű, vagy azokban az egyházmegyékben és szerzetesrendekben, ahol az ünnepet megülték. Ezek a szerkönyvek hömpölyögtetik tova évszázadokon át a legendákat és himnuszokat. Így lesz lectio-szöveg Szent István nagyobb legendájából vagy Boldog Mór püspök művéből például; s így készülhet legenda egyenesen abból a célból, hogy legyen a szent ünnepére megfelelő officium-imádság, így himnusz azért, hogy a zsolozsmában a szentnek meglegyen a maga külön, saját himnusza. Ez a helyzet — gyaníthatólag — a kisebb Gellért-legenda esetében; kezdete ugyanis — „gaudia, que Christi participibus dies hodierna contulit” — vagy erre vall, vagy arra, hogy szerzője szentbeszédnek szánta a püspök vértanú ünnepére. Ugyanígy föltételezhetjük, hogy Szent Istvánnak egy XIII. századi zágrábi — M. R. 67 jelű — breviáriumában fennmaradt himnuszai már jóval korábban, a szenttéavatás ideje táján keletkezettek, szintén az officium számára.

A „mű” tehát ilyenformán az egyháziak közkincsévé lesz, de nem mint irodalmi alkotás; közönsége sem annak tekinti, hanem elmondandó, kolostorok, káptalanok zsolozsmáin közösen recitálendő liturgikus szövegnek. Jellemző, hogy az egyház is, — mint-hogy az áhítat szempontja vezeti, — az esetleges változatok közül többnyire az irodalmilag szerényebbet fogadja el és hagyja jóvá, — a két Szent István legenda közül például a „majort”.

Még így is van azonban e szövegeknek bizonyos „irodalmi” szerepük. A zsolozsmában a lectio szentírási részletek, zsoltárok társaságában szerepel. Ha már most a szerző egyenesen az officium

céljaira készíti munkáját, eleve igazodik annak stílusához és hangulatához; sőt, a liturgikus tagolódás, a lectiókra oszthatóság műve szerkezetét is befolyásolhatja: a bibliai példaképekhez való „hozzámérés”, erények sorrendjében való haladás bizonyára ebben is leli egyik magyarázatát.

De a zsolozsma nemcsak ilyen módon „hathat” a legendára, s viszont is, a legenda az officiumra vagy a mise imádságaira, mint Szent Imre legendája a miseszövegekre, amelyek kezdetben egészen általánosak, viszont a Pray-Kódex könyörgésének írója előtt már „a Legenda szúzi szentje állott.” Az illető szent ugyanis, mielőtt szenttéavatása megtörténik, egyben bizonyos fokig típusá is válik: beleilleszkedik — főként liturgikus kultusza révén — a szentség nagy, kialakult kategóriáinak valamelyikébe: mártír vagy hitvalló vagy szűz, és így tovább. Minthogy pedig e kategóriákkal bizonyos már kész liturgikus hagyomány, „készlet” jár együtt, — és nemcsak stíláriis, hanem, hogy úgy mondjuk: jellemzésbeli is, — természetes, hogy ez azután visszahat arra, ahogyan az író vagy himnusköltő hősét nézi. A hagyomány és a gyakorlat módosítja, tipizálja az alakot, — kiemeli benne a vértanút, a konfesszor, a vírgó, stb. vonásait. Megfigyelhetjük ezt a már említett Szent Istvánról szóló himnusz-füzéren is, ahol szentünk a „*rex predicator et apostolus*” képében áll előttünk, s megfigyelhetjük ugyanígy Boldog Margit későbbi verses officiumában, mely az önsanyargató szűzet ünnepli, úgy, hogy — Babits Mihály szavaival — „a költő alig látszik rá gondolni, hogy magyar királylányról van szó, akire történelmi hivatás is várhat.”

Az a második réteg, amelyben ez az egyházi — és liturgikus — rendeltetésű — sőt fogantatású — irodalom él, nemcsak olvassa, recitálja, hanem bizonyos mértékben *közvetíti* is „irodalmát” a harmadik réteg, a laikusok, a hívek felé; eszköze ebben a *prédikáció*. Ez pedig már műfajánál fogva sem lehetett egyéb, ha valamely szentről szólt, mint a szent erényeinek kiemelése, meg az azokra való buzdítás, az életrajz — és általában bizonyára a már officiumba beleszerkesztett életrajz — alapján. S ezen a ponton is megállapíthatjuk szemlélet és gyakorlat kölcsönhatását. A legenda szerkesztésébe, s abba, hogyan állítja eléink hősét a román kori író, belejátszhatott a prédikáció műfaji gyakorlata: a szerző úgy írhatta az életrajzot, ahogyan az erényeket kiszemelgető prédikációt írt, vagy mondott volna hőséről; másfelől viszont az eleve bibliai eszményekre tekintő, olykor már-már példatárszerű „vita” — életrajz — átvehető „szerkezeti” formát és többé-kevésbé kész kifejezőkincset nyújthatott annak, akinek prédikációt kellett tartania.

Egyelőre — s még hosszú időre — természetesen latin kifejezőkincset. S amaz említett második, a hívek felé közvetítő rétegnek „irodalmi” szempontból egyik legjelentősebb tevékenysége éppen ebben állt: e szólamkincs magyarra való átültetésében, a magyar nyelvnek — és gondolkodásnak — a keresztény élményhez és eszmevilághoz való fokozatos hozzáidomításában, — egy még ugyan nem írott, csak beszélt stílusnak a megteremtésében.

Ez a fontos folyamat egyrészt a prédikáció útján ment végbe, másrészt — s nyilván kisebb részben — bizonyos szertartási és egyéb egyházi jellegű szövegekben, imádságokban, illetve szöveg

és imádságfordításokban. Ez utóbbiakról ugyan a román korból a Halotti Beszéd intelmén kívül nem maradt főtt emlékünkhöz, meglétüket azonban feltétlenül bizonyosnak vehetjük. S nem csupán abból, hogy — mint Horváth János megjegyzi — „ily szövegek (például a Miatyánk, a tízparancsolat) nagy régisége már igen késői kéziratokban is feltűnik”; hanem mert a papoknak elsősorban éppen ezekre: Miatyánkra, hiszekegyre, tízparancsolatra, hét szentségre, hét jócselekedetre kellett megtanítaniuk s oktatniuk híveiket, — egy későbbi adat, az 1279-i budai zsinat rendelkezése szerint „populum tam majorem quam minorem”, vagyis felnőtteket és kiskorúakat egyaránt; — és ezt nem teheték másként, mint magyar szöveg alapján és magyarul. Nyelvünk ezekben az elemi szövegekben mérkőzik meg először a latinnal, bennük kezd — Négyesy László szavai — „frazeológiánk gyarapodni a bibliai frazeológia elemeivel”, kezd „a szók jelentése az egyházi nyelv képzetével megtartalmasodni” — ahogy például a „bírságnap” a Halotti Beszéd monitiójában az utolsó ítélet jelentését hordozza, — s kezdenek a hiányzó fogalmak jelölésére átvett latin, szláv és egyéb jövevényszavaink mintegy hivatalos szentesítést nyerve meggyökeresedni.

Nemcsak valószínűnek: természetesnek kell tartanunk, hogy e szövegeket már igen korán írásba foglalták: összefüggő — s nem szórványszerű — magyar szöveg leírása ezekkel, illetve másolataikkal kezdődhetett. Bizonyosan nem nagyobb arányban, hiszen a középkori és főként koraközépkori oktatás alapja nem az írás, hanem az emlékezés; de akkor is: lehetetlen, hogy például a Miatyánk, hiszekegy, tízparancsolat írásban meg ne lettek volna. Emlékünk azonban ebből a kezdetleges „írásbeliségből” csak egyetlen egy maradt: a temetési szertartás „könyörgése”, helyesebben imádságra való fölshívása az 1192—1196 közt keletkezett bencés eredetű misekönyvben, a Pray-kódexben. A temetésen ezzel a formulával szólította föl imádkozásra a népet a pap; a szöveg tehát, liturgikus szöveg lévén, hűséges — és nyilván általánosan használt — fordítása a latin eredetinek, a Pray-kódexben is megtalálható régi, hivatalos latin „monitio”-nak. A fordítás az úgy látszik kurtább tagoláshoz, rövidebb mondatokhoz s inkább egymás mellett futó párhuzamos, mint egymásba kapcsolódó alárendelő szerkezetekhez szokott magyar beszéddel szemben esetleg nehézkesnek hathat, „egyetlen nagy komplikált körmondatnak”, mely „aggodalmasan lemásolja a latin alárendelő viszonyításait”; ám ez a latin eredeti recitált szöveg és így, recitálva szinte lélekzetvételek szerint önként tagolódik, — s e tagolódás kiérezhető a magyar fordításban is. Olvasva talán bonyolult, recitált fölmondásban azonban, — ahogyan a pap valóban mondta is, — tagolt és világos.

Sokkal nagyobb, szélesebb körű és mélyebb „irodalmi” szerepe lehetett azonban a prédikációnak. Ez, mint a nagyobbik Gellért-legendából is tudjuk, kezdetben tolmácsolás útján történt; de — ugyanott olvashatjuk — már a térítés korában is voltak, „kik írástudók és a magyar nyelvnek szorgalmatos tolmácsai voltak s maguk is hirdették a népnek az Isten igéjét”, mint ama tíz — vagy tizenkét — barát közül, kiket Gellért magával vitt Marosvárra, heten: Albert, Fülöp, Henrik, Konrád, Krátó, Tászló és István. Beszédeik és általában a prédikációk, természetesen inkább lehettek oktatások, mint szabályszerűen megszerkesztett beszédek;

bár azok, amelyeket például Szent Gellért mondott vagy 1074 karácsonyan Szekszárdon Dezső kalocsai érsek, úgy látszik nem szükködték kellő retorikai dísz nélkül.

Hogy kellett prédikálni s valóban prédikáltak is, számos adat mutatja. Az esztergomi zsinat 1104 körül elrendeli, hogy a papok vasárnaponként nagyobb egyházakban az evangéliumot, szentlelkét és hitvallást, kisebbekben a hitvallást és a Miatyánkot fejteggessék. A Pray-kódex utasításai szerint nagyszombaton a föltámadási szertartás végén, virágvasárnap evangélium után, meg temetésen is a pap beszédet tart a néphez. S azok a „sermo”-kötetek, amelyekről a könyvtárakban tudomásunk van, — meg azok, amelyekről ma már nem tudunk, — épp úgy szolgálhattak beszédminta-gyűjteménynek, mint ahogyan századokkal később Telegdi vagy Pázmány szánta posztilláit a falvakban tanító jámbor és együgyűbb papoknak.

Magyar nyelvű prédikáció a román korból szintén csak egyetlen egy maradt ránk; a már említett Pray-kódexben első összefüggő nyelvemlékünk, a Halotti Beszéd. A temetésszertartásának része. Előbb leengedték a koporsót a sírba, azután a pap meghintette szenteltvízzel és megfüstölte tömjénnel, majd következett a „sermo supra sepulchrum”. (Egy 1496-ból való esztergomi „obsequiale” is meghagyja a halott fölött mondandó imádságok közt: „Tunc sermo fiat ad populum”.) A cím, mely „azon a helyen általános útbaigazításként hangzik”, arra mutat, hogy általános szokás volt ilyen „halotti beszédet” tartani; föltehető tehát, hogy azt, amelyik fönmaradt, mintaként használták — Deákiban vagy Boldván, ahová a kódex készült vagy ahol forgatták, — s vagy magát ezt a beszédet mondták el temetéseken, vagy ennek alapján hasonlókat mondtak; mert hiszen ha nem minta, nem „formula”, aligha írják, vagy másolják bele a könyvbe. Ilyen minták bizonyára ezenkívül is forgalomban lehettek; de ez a fönmaradt egy is tanulságosan mutatja, hogyan váltódnak át a prédikáció révén a latin közhelyek, szólamok, kialakult minták magyarra s hogyan teremt a szerkesztő készség e kész latin szólam és gondolatkészlethől új, s immár magyar művet.

A Halotti Beszéd ugyanis csak így, szerkezetében, mint kompiláció „eredeti” — legalábbis eddigi tudásunk szerint, mert nem lehetetlen, hogy egyszer még előbukkan pontos mintája; — „szabad, kivonatos tolmácsolása egy latin sermo-nak, mely a Pray-kódexben mindjárt a mi nyelvemlékünk után következik.” Első, „elbeszélő-elmélkedő” része nagyjából a latint követi, de annak vigasztaló gondolatai helyett a Genézisnek a tiltott gyümölcsre vonatkozó intéseit hozza elő; második részben, az imára való fölshílitásban és könyörgésben a halottas liturgia több ismeretes, jórészt a Pray-kódex Agenda mortuorum-jában is meglévő imádságainak parafrázisát adja. Ez utóbbiban olyan latin szövegek ihletik, amelyek „használatban voltak a hazai ritusban s így önként adódnak a reminiszenciák eredetijéül”: tehát liturgikus szövegeknek, azok közhelyszerű töredékeinek magyarra való átdolgozásáról van itt szó; s ez némi fogalmat nyújthat arról, némi párhuzammal szolgálhat ahhoz, hogyan „hathatott” általában ez a liturgikus „közhelyanyag” — mondjuk a zsolozsma lectióinak anyaga akkor, ha a pap például Szent Istvánról vagy a zoborhegyi remetéről mondott szentbeszédet.

A Halotti Beszéd első fele, — említettük, — menetében nagy-

jában a latin „sermo”-t követi. De nem szószerint: tömörebb annál. A latin nehézkesebben indul neki; két hasonló tartalmú mondatát a magyar egygyé sűríti. Hasonlóan fogja kurtára a latin körlényesebb fogalmazását is. „Delectabilem domum dederat ei dominus, scilicet paradysum” — mondja a sermo; s a „fordítás”: „adta vala neki paradicsomot házává”. Másutt: a latin elmondja, hogy Ádám evett a tiltott gyümölcsből s benne az egész emberi nemnek halált evett; egyedül vétkezett, bár egyedül viselte volna a veszélyt is; de lássuk, mit mond az Úr Ezekiel próféta által... és így tovább, mondatokon át fejtve ki, hogy csak a fiak foga vászik el az apák bűne miatt s ezt mi is tapasztalhatjuk: naponta elvászik fogunk s keserít a halál keserősége. A magyar csak kivonata ennek, de — úgy érezzük, — tömörségében meggyőzőbb, kemény és szinte megdöbbenítő: „Engede ördög intésének és evék az tiltott gyümölcsből és az gyümölcsben halált evék. És az gyümölcsnek oly keserű vala vize, hogy torkát megszakasztja vala. Nem csak magának, de mind ő fájának halált evék.” A latin irodalmibb s bőbeszédűbb; a magyar naívságában szónokibb: szinte nyers s síma eredeti mellett, ahogy a paradicsomból való kiűzetés után a hívekhez fordul: pokol fészke lett Ádám, „mind az ő nemének. Kik azok? Mi vagyunk. Ahogy ti is látjátok szemetekkel.” Ez már nem is kivonat: ez szinte vázlat, — s valóban vázlat talán a sír fölött prédikáló pap számára: beszédminta.

Ugyancsak a szentbeszéddel áll kapcsolatban egy másik korai — időrendben a harmadik — összefüggő nyelvemlékünk, 1310—1320 tájáról: a gyulafehérvári glosszák vagy helyesebben distinctiók, a gyulafehérvári Batthyány könyvtárnak egy latin prédikációkat, elmélkedéseket meg oklevélformuláriumot tartalmazó, dunántúli, valószínűleg székesfehérvári ferences eredetű kódexében. A latin beszédek inkább csak vázlatok, — tehát ez is beszédgyűjtemény, segédkönyv, „forrásmű” a prédikáló pap számára, — s „a lejegyző barát a középkori skolasztikusok általános szokása szerint beszédeinek tartalmi felosztásait (divisio), főbb gondolatait, vezéreszméit (distinctio) vagy argumentumait helyenként előre jelzi és rövid, numerosus, azonos szótagokra végződő, tehát vers módjára összecsengő, rímelő sorokban foglalja össze”. A latin vázlatok közül, amelyekhez a magyar distinctiók kapcsolódnak, az első Jézus nevééről, a második Szent Tamás apostol ünnepére, a harmadik a Megváltó szenvedéseiről szól. Az első két distinctiónak van latin eredetije, ezek szabályos, hű fordítások; a harmadik önállóan szemelgeti ki a beszéd latin szövegéből és foglalja össze a feleletet arra a kérdésre: mi az a hat dolog, amely Krisztus kínszenvedését különösen fájdalmassá tette. E szövegek tehát mintegy a prédikáló barát dolgozószobájába, „műhelyébe” vezetnek be: sejthetjük, hogyan váltódik át a latin minta magyarra, hogyan rögzíti a pap a maga számára elmondandó magyar prédikációja vezérszavait. Látjuk ezt főként a harmadikban: ott nincs is előtte lefordítandó latin distinctio, ott önállóan kell eljárnia, „szerkesztenie”, illetve vázlatot „átszerkesztenie” magyarra.

Természetes, hogy az ilyen, azonos mondattani formákat követő sorokban bizonyos ritmus van és versszerűen hangzanak; de azért mégsem versek, s aki a latin distinctiókat lefordította s a harmadik magyart egybeszedegette, nem „verset” akart írni vagy fordítani, legföljebb amolyan emlékeztető, — s éppen versszerűségénél fogva egyszerűbben megjegyezhető — versikét, amilyenbe a

könnyebbség kedvéért például nyelvtani szabályokat is szokás szedni. Gyakorlati célú szövegek ezek; jellemző, hogy írásmódjuk is arra vall: „azonos kéz más-más alkalommal, esetleg nagyobb időközökben” vetette papírra őket, — bizonyára akkor, amikor a szerző az egyes beszédekre készült: újévre, nagyhétre és karácsony előtt, december 21-ére, Szent Tamás ünnepére.

E gyulafehérvári emlék azonban nemcsak azt árulja el, hogyan készült szentbeszédjére a középkori pap, hanem azt is, milyen volt a hívekhez intézett, latin mintát követő magyar prédikációnak a gondolatmenete, gondolatvilága, szerkezete a tizennegyedik század első évtizedeiben. Azokat a prédikációkat, amelyeket a distinctiók egyberovója mondhatott el, jó száz esztendő választja el a Halotti Beszédétől. E száz év alatt szellemi életünkben fokozatosan jelentős átalakulás ment végbe. Ezt a Halotti Beszéd meg a distinctiók egybevetéséből bizonyára merész kísérlet lenne lemérni, hiszen a Pray-kódexban megőrzött emlék csupán egyetlen hírmondója egy széleskörű gyakorlatnak s egyből pontos következtetést aligha vonhatni az egészre. Annyi mindenesetre kétségtelen, hogy azok a prédikációk, amelyek vázlatának vázlata a három gyulafehérvári szöveg, skolasztikus jellegűek voltak; fölvetnek egy tételt vagy kérdést, azt tüstént részeire bontják, taglalják, föl-osztják; szerkezetük egyszerre világosabb és ágazatosabb, s ugyanakkor „intellektuálisabb”; — anélkül, hogy a képzőművészet tetzetős és könnyen tévútra csábító analógiáival akarnánk élni az irodalomban, azt mondhatjuk: ez a szerkezet „csúcsíves”, s mint csúcsból, ágaznak alá a tételből, fölített kérdésből az altételek és pontos sorrendbe foglalt feleletek; az élet szeszélyes sokféleségét fegyelmezi, rendszerbe foglalja a logika s a kompozícióban érvényre jutnak a skolasztikus gondolkodás törvényei. A gyulafehérvári glosszák ennek a folyamatnak fönnmarradt emlékei s ez legfőbb történeti jelentőségük. Velük, egy évszázaddal a Halotti Beszéd után, már a gótika korába értünk, abba a korba, amelyet a román-kori fölvilágosodástól fogva szellemi, társadalmi és nevelés-történet tényezői, meg írók, közönség, tanítók s tanulók állandó és fokozatos tömegmunkája készít elő.

Rónay György

Jegyzet. Ez a tanulmány egy készülő magyar irodalomtörténet középkori részének kisebb fejezete. Főlösképpen érezzük, hogy itt kitérjünk a fölvetett kérdések és művek irodalmára: az érdeklődő megtalálhatja ezt Pintér Jenő irodalomtörténetében. Itt csak Horváth János alapvető művét említjük (A magyar irodalmi műveltség kezdetei), meg Kniewald Károly és Kühár Flóris irodalmi szempontból is igen fontos liturgia-történeti tanulmányait, végül Szilágyi Lóránd döntő kutatásait az Anonymus-kérdésben.

RÁBA GYÖRGY:

VERSEK*

VAZA-FELIRATOK

A gyümölcsöző Nyár ágyán születtem,
becéznek a lombos Ősz fürtjei,
hátamban a Tél s a Tavasz borít zöld
leplébe, ha az Angyal kürtje hí.

*

Milyen bitókat láthattál, Szabadság,
milyen kard fényét, mily szégyenpadot,
s hogy menekülsz iszonyodó fiúként,
s felénk már arcodat sem fordítod?

*

Kis kertemet kék fellegekkel ástam,
gyomláltam hét napon, hét éjen át,
s hogy pilláimat végre felvettem,
az ég hullatta rám liliomát.

*

A sárkánnyal viaskodtam, röpültek
a véres karok, lábak és fogak
s a balga éjben láttam újra nőni
a csonkokból az új sárkányokat.

*

A kedvesnek vén, pókhálós palackban
egy csillagot küldtem a tengeren;
útján sirályok kísérik s utána
a Hold lobogtat kendőt könnyesen.

*

Már köpenyembe fú a szigorú szél,
boromba hull a csillag és a lomb,
az erdő dérral álmodik s a menny is
konok felhőkkel hervad és borong.

*

Hozzád siettem, fogoly Csipkerózska,
s botjával rámütött Aldebaran, —
fejem fölött akkor száz ősz suhant el
és százszor nőtt szírom a szilvafán.

*

Fehér gyászban végre sír a herceg,
a sok gyémánt a rétekre pereg,
ha jó az alkony, tarsolyukba gyűjtik,
szegény és gazdag, ifjú és öreg.

*A költő sajtó alatt levő, Az Úr vadászata c. verseskönyvéből.

Vesd vízbe gondod, a hegyen barangolj —
a szél elfujja bozontos hajad,
húzódj kamrádba s olvass, a homályban —
a gyertya lobbot vet s húsodba kap.

*

Nagy, árnyfaló máglyát gyújtottam egykor,
de elhagyták a drága asszonyok,
hát most csak jámbor őzekre vadászom
s jaj, hosszú tél, ma már elhamvadok.

*

A szarvascombra, szép címhez illőn,
bőven nyakalta a bolond a bort —
most vad agancsok görgetik az úton
s híven forog vele a nap s a hold.

*

Az *Újhold*-korcsma tornácán tanyázom,
öblös pohárba öntöm bánatom,
tanum az ősz, a rideg ősz s az őz is,
kit puska úz a ropogó havon.

*

A mult éjjel meghívtam asztalomhoz
barátkozásra az Ifjú Halált, —
ezüst köntösben vártam és fölöttem
jobbról, balról egy kardos angyal állt.

HÓESESBEN

Ősszel a vad szelek
tomboltak mérgesen.
Fáztak a nagy hegyek,
reszkettek csöndesen.

Szánták a hegyeket
a tündérek nagyon:
hópelyhet hintenek
végig az utakon.

Fehérlő, angyali
friss lombbal leng a gally.
Lassan a mennyei,
nagy paplan eliakar.

Fecskékről álmodom,
felhők bölcsője ring,
s egy csillag-ablakon
az Isten kitekint.

GYERMEKI JANUÁR

Álmodik a rét, mező,
az árkokból a téli homály sarjad.
Fönn a lágyan pelyhező
hó függönyében verdesnek a varjak.

Sértett, duzzogó gyerek,
kit megverték, víg kedvét összetörték,
mert tiltott ételt evett, —
magamra húzom a föld lepedőjét.

Anyám zápor könnye sem
mossa többé pirosra földes arcom.
Ott topogva csöndesen
jámbor medvék dörmögnek, amíg alszom.

Nem tudom, dőlt trónusok
kocogtatják-e kopár palotámat,
vagy tán vén erdők kopott
szálfája, melyre vihar lába hágott.

Nem tudom, kinek lobog
a kedves szíve, nagy éjem világa...
Nyíló rétre gondolok,
szelíd anyóra, hancurozó leányra.

A boldogság harmatos
fehér virágát, égi csósz, vigyázom
s szirmait egy csillagos,
kék éjszakán szétfúvom a világon.

Rába György

ÖRÖK ARCOK

Most behunyom a szemem és ott megyek ismét a Fő-utcán. Langyos, hosszú, sűrű szálakban esik az eső, a szél úgy ragadja meg néha, mintha por lenne. Fekete malaclopó van rajtam, amit akkoriban, a huszas esztendőök közepén viseltek az iskolások. Az eső beesik a malaclopó alá is, az arcom, a karom nemsokára csupa víz. Sárgán, fénylő tornyokkal áll az esőben az Anna-templom, mintha a régi, elmerült Buda utolsó öre lenne, a pompéji tizedes az őrházban. Csurog az eső, a sűrű függöny mögül felém villan a lant alakú homlokzatú ház, padlásablakai körül gipszszrozztákkal, a sarkon most is látom az óriási koporsós-boltot, rézveretes, kényelmes, igazi tölgyfakoporsóval a kirakatban, az üvegablakon sorban fekete és halványkék gyászjelentésekkel. Esik az eső, a vízben elmerül a két-udvaros emeletes ház, melynek tégláival kirakott folyosóin sorozásra várók állanak hosszú sorban, úrfik és mesterlegények. És aztán az esőből szürkén, félig az úttest alatt megjelenik az Erzsébet-apácák temploma, a rejtélyes barna kapú, mely olyan ritkán nyílik meg, a tömjénszagú félhomály, amely olyan ritkán keveredik az esős budai várhegy-oldal faleveleinek illatával. Komor szentképek, csavart barokk oszlopok között úgy jár a délelőtti világosság, mint a füst, a láthatatlan Dunára néző ablakok mögött kavarog az eső. Szorosabbra hunyom a szemem, ne törjön át rajta semmi mai fény, mert pár percig ragaszkodni fogok ahhoz, hogy iskolás vagyok, malaclopó tapad a hátamra, fekete kötött harisnyám nedves, mintha gyalog keltem volna át a Dunán. Kiesit remegek, a szemem tele van félelemmel és kíváncsisággal, lassan megkerülöm a padokat és dobogó szívvel megállok az egyik oltár előtt: most látok először eleven szentet.

Milyen furcsán ismétlem most a gyerekkori szót: eleven szentet fogok látni! Eddig a szentek rózsaszínek voltak emlékezetemben, a római vértanúk ezüst vértet viseltek, Szent Flórián selyem tunikát, piros tollforgós sisakot, a Szentek Életének megható és iszonytató képein Szent Agáta puha krepdesinben állt a martalócok előtt, égnek fordított szemekkel tűrve, hogy tüzes fogóval tépjék ki melleit, karját az égnek tartotta, térdén hibátlanok voltak a redők, mint Josephine császárné festményein. Más szentek rozsdabarna csuhát viseltek, halványkékes szakállat, mint Remete Szent Pál a szentképeken, mások éteri arcot, mint Gonzaga Alajos, szűz novicius, vagy Kosztika Szaniszló lengyel nemes ifjú és kispap. Volt, akit csak szoborban láttam, a Városliget elején, vállán a Gyermek Jézussal, kezében irdatlan bunkóval, ahogy a tengerben lából. Kristófnak hívták ezt a bunkós szentet, a nagyanyám még látta a mi Belvárosunkban, a róla elnevezett Kristóf-téren és én sokáig ilyennek képzeltem a szenteket, mint a gyönyörű ruhájú Agátát, az éteri arcú Alajost, a bunkós Kristófot, aki jelképpé nőtt bennem: Jézus védelmezője a világ ellen. Vacogó térdekkkel álltam meg az Erzsébet-apácák sötét mellékoltára előtt és nem mertem az oltárlap fölé nézni, mert üveges koporsóban ott fekszik az egyetlen szent, az első szent, akit úgy látok, ahogy igazi emberszemek láttak valaha: nem képen, szoborban, hanem testben, ép, példának és tanulságnak ránk maradt testben.

Sokat tudtam már akkorra Szent Fortunátusról, az Erzsébet-apácák oltárának lakójáról. Egy szentképről olvastam le, hogy katonára volt, római harcos, talán a légiókkal került a gyengéd Pannóniába valahonnan kisázsiai vagy itáliai hazájából, talán valamelyik kegyes pápa adományozta épen maradt tetemét a magyar népnek. Hosszú és viszontagságos sorsa volt a Duna mellett. Élt a várban főt, jezsuiták is vigyáztak rá, más szerzetbéliek is. Neki is, özrői-nek is csupa kaland volt a sorsa. Amikor a várban pihent, törökök dúlták szét nyughelyét és vetették őt a vároldal szelid lankáira, érő szőlőtövek közé. Sokára, nagyon sokára talált rá a szlankamenkák alatt a hívő budai nép, hogy azontúl jezsuiták vigyázzanak rá, a harcias szerzet a harcias szentre. De nem ment olyan könnyen a jezsuiták élete sem, egy napon civilben, a tizennyolcadik század végének módijában. széledtek szerte és szentjüket az Erzsébet-apácák szívére bizták. Ott nyugszik most is, szaténbe öltöztetve, oldalán karddal, összekulcsolt kezekkel. Szent Fortunátusz kalandos története úgy izgatott a szentkép óta, mint egy harcijáték a Gellérthegyen. Eksztatikus vallásosságomban keserű, megtépett szívvel láttam, ahogy a szent test leröpül a budai bástyáról, ahogy fennakad a szőlőtöveken, majd lassan elterül a tyúkhúron. Láttam a polgárokat, ahogy lopva kijárnak a szőlőkbe, káros kocsikkal róva az utat és a rossz koratéli sötétségben olajlámpással keresik a szentet. Láttam az igazhitűeket is, a basákat és janicsárokat, foguk között ferde handzsárral, titkos vár alatti pincék mélyén, megcsapolt irdatlan hordók mellett, megcsalva a prófétát és az ő tanításait. Hősöknek éreztem a szentet kereső polgárokat, akik még hitük hagyományaihoz is ragaszkodnak és a féltékeny török urak szeme láttára hajszolják az ebek közé vetett szent ereklyéit. Ugyanakkor megvettem a törököket, egy Donászyt olvasó szív minden megvetésével és undorával, mert még megtartóztatni se tudják magukat, se bortól, se disznóhústól, ha a próféta előírja nekik. Mindig féltem azonban a halottaktól, éjszaka csontvázak kergettek üres, ablaktalan szobákba, máskor halott hajósok kerestek föl az átizzadt párnákon, s megtörtént az is, hogy éjfélkor, pontban tizenkettőkor, megszólalt rejtélyes módon a szomszéd szobában a zongora, hogy szellemkezek játsszanak rajta egy Chopin-étüdet. Kíváncsi voltam a szentre, de féltem is. Ötször megijártam már korábban a Fő-utcát, ácsorogtam a bezárt templom-kapu előtt, s ebben a csúf, végtelen, porzó esőben mertem először, mintha csupasz testtel mértéktelen tűzön mennék által, belépni a barokk oszlopok alá.

Végre kinyitottam a szememet. A szent koporsóján nem csillogott az üveg, az ajtó mellől a gyertyacsonkok sárgán csak a márványos falakon imbolyogtak. Fölléptem az oltárhoz, föllágaskodtam, hogy orrom az evangéliumos táblához ért és megfagyott rémületben, kíváncsiságban, áhítatban néztem az eleven szentet, Szent Fortunátust. Kicsit merev volt az arca és sárgás, a megszáradt húst viasz-maszkkal pótolták a kegyes kezek, de a vékony viaszon úgy éreztem, átüt a test rostozata, a megszáradt, csontra tapadt bőr, a becsukott, talán égszínű szem. Láttam a kezét is, viasz borította védőn azt is, a hosszú, görcsösre fonyadt ujjakat, láttam a mellét, a karját, a combjait, gömbölyűn, húsosan, mint az eleven emberét, — és a fakó kék és rózsaszín szaténbe öltöztetett szent test mögött egyebet is láttam, amit Szent Alajos, a kínozszerek között is gyüretlen Agáta, a kopott óriási Kristóf mögött sohasem lát-

tam: az életet, a multat, az emberséget. Elképzelttem ezeket az ujjakat, amikor vér áramlik bennük, amikor az izmok engedelmesen hajlanak meg, hogy kardot ragadjanak, láttam a száját, amint vérpírosan beszél és eszik. Egy ember volt előttem, a malaclopós, rettegő kisfiú előtt, aki szent volt, akinek arca örök arc, így néz ránk a fellegek közül is, a szentek történetének arany lapjairól is, akinek élete kiválasztott élet, mert annyi volt, mint én és annyi volt, amennyi Isten előtt is sokszorosán számít. A szemem elhomályosult, nem tudom meddig álltam a nyugodt, emberi arc előtt, amely így marad meg az idők végezetéig. Kint még mindig esett az eső, óriási vonuló fellegek mentek az Anna-templom fölött, én csak meghatottságot éreztem, alázatot, s legszívesebben felkiáltottam volna: így kéne élni, így kéne megmaradni, s felülmúlhatatlan csodát éreztem abban, hogy a lélek konzerválja a testet, az akarat megtartja kordájában az ösztönök prédáját, a büntelen, Isten előtt kedves élet örökre változatlanul őrzi meg azt a testet, mely nekem, a fekete malaclopós, kísértésekkel meglátogatott kisfiúnak, most kezdett elviselhetetlen, csúnya, kiismerhetetlen teher lenni.

Ez történt az Erzsébet-apácák budai egyházában a huszas évek közepén. Ahogy most végigmentem a malaclopós kisfiú útján, újra a régi rettegést, áhítatot, csodálkozást és vágyat éreztem: méltónak lenni az örök élet másik partjáról felénk néző szentekhez, méltónak lenni ehhez a Fortunátushoz, akinek testét nem örölte meg a bűn, a halál, a törökök irgalmatlansága, a rendszlató királyi parancs, semmi, semmi ezen a világon. Örök arca tiszta, zavartalan, össze tud kötni egy fogható örökkévalósággal, amely az ő színe láttára több lesz gomolygó érzéseknél, testetlen hitnél, frott teológiánál, — valóság lesz, az élet valósága, az élet itteni partján élő emberek külsejét, mozdulatait, rítusait veszi magára.

Valami legyűrhetetlen nosztalgiát hagyott meg bennem, ezekre a mostani felnőtt évekre is, a malaclopós kisfiú hajdani felfedező útja. Az Erzsébet-apácák templomának bezárt, hallgatag, szürke falain keresztül mindig láttam az üveg mögött Fortunátust és mindig űzött a kíváncsi, alázatos vágy: újra látni egy eleven szentet, aki meggyőz arról, hogy a földinél különbnek lenni éppolyan földi dolog, mint csak földinek, csak gyengének maradni. Valamelyik nápolyi templom sírkamrájában épen maradtak a halottak úgy, ahogy püspöki ornátusban vagy darócban egy szögre akasztották őket, — valamelyik német sírpincében épen megmaradt két párbajozó hős teste, évszázadok múltán is, mellükön a tör piros sebhelyével. Ezekről a képektől mindig elfordultam: ez az ép halál nem az ember műve, az önmagán erőt vett ember műve, itt a pince levegője, a föld alatti barlang földrétegei őrzik meg épen a testeket, éppúgy mint Szent Ilonán a nagy Napóleonét. S micsoda halott arcok voltak a nápolyi sírbarlang képein! Lehullott állak, kinyílt szemek, karrikatúrai a testnek és az életnek és nem megdicsőülései. Úgy rettegtem ezektől a maszkáktól, mint a gyerekkorban a halottaktól. S volt is igazság, következetesség ebben a rettegésben: a halál maradt csak meg bennük és nem az élet ült diadalt.

Szent Osannával aztán egy füledt nyári délutánon véletlenül találkoztam a cattaraói domonkosoknál. Az ég akkorra már elhomályosodott, mintha roppant tejüveg bura borult volna az öbölre, a szűk, csűf kis domonkos templomban sötét volt, forró, álló sötétség, inkább temperatúreja volt, mint árnyékai. Rossz ké-

pek a falon, naiv szentek, kifacsart tagok, a padokon horvát imakönyvek, az orgonánál rácsokkal elzárt kórus. A templomszolga követett a padok és festett szobrok között, papucsos csoszogott, motyogott maga elé, az egyik mellékoltár előtt aztán elélem állt. Kérdezett valamit, nem értettem egy szavát sem, németül válaszoltam, udvariasan, ahogy azok beszélnek csak, akik tudják, hogy nem fogják egymást megérteni. Nem is figyeltem a szavaira, az arcát néztem, ősz pakompartját, vattafehér szemöldökeit, égkek szemét, olyan volt mint egy agg, paraszti kerub, a paradicsom egyik földi őre. A templomszolga végre megúnta a magyarázást, meghúzta a kabátomat, felepipelt az oltár lépcsőjére. Gyorsan leszedte a táblákat, széket vett elő, egy pipaccsal hímzett vastag párnát tett az oltár közepére, és nógatott: térdeljek föl. Furcsa, tiszteletlen helyzet volt ez, térdrel az oltáron, egy ezüsttel kivert, megfeketedett láda előtt, melyen ezüst szálakkal stikkelt takaró feküdt. A láda fölé hajoltam, s ekkor a templomszolga lehúzta a takarót.

— Sveti Osanna... Sveti Osanna... — suttogta.

Ujjával a láda üveglapjára bökögetett és egy pillanat alatt megcsapott ugyanaz a szédület, mint hajdan a malaclopós kisiútt Szent Fortunátusz örök arca előtt az Erzsébet-apácák templomában.

Az ezüst ládában Szent Osanna feküdt, a régen holt domonkos apáca. A homályban először feketeség kavargott csak a ládában, aztán láttam a krémszínű csuháját, mélyen homlokába húzott sötét kámzsáját, nyakától a cipellője hegyéig a gondosan kiterített skapulárét, egymásrabujtatott két karját, derekán a rózsafüzért és a kordát. A sötétségből lassan kimerült egy sötét, megfeketedett arc, az áll vonala, a száj besüppedten, kicsit szárazan: egy fekete apáca-arc, annyi, amennyit a szigorú köntös látni engedett és látni enged hivatlan szemeknek. Milyen csodája ez a test is a léleknek! Ugyanolyan, mint egy mai apáca, talán nem is a halál feketítette meg, hanem ez a sűrű, tömör déli nap. Spalató egyik közkertjében három apáca suhant végig, arcuk barna volt, szemük fehéren világított ki belőle: ugyanez a nap sütötte le Osanna nővért is, amikor a köves cattarói zárdakertben kapálta a krumplit, vagy amikor az öbölre szállt ki, messze az emberszemektől és kordájába tűzve köntösét, a hálót húzta ki társaival a vízből. Mozdulni sem tudtam Osanna testvér tanúsága előtt, áhítatot éreztem, a kevés órák férfias és fölényes áhítatát, amikor tudja az ember, szinte bebizonyítottan, akár Pythagorasz tantételének tárgyzerű igazságát, hogy az ő szűk világán túl, valami mérhetetlen, anyag-talan tenger másik partján, egy másik világ van. Más nemű, mint az övé és mégis lehetetlen, elképzelhetetlen nélküle. A parton Szent Fortunátuszok, Szent Osannák állnak és ezer meg ezer szent, akinek arca nem maradt ránk, — s ezek az arcok az ember arcai örök színekben.

A cattarói találkozás óta gyötrő kíváncsiság úz a szentek örök arcai felé. Látni akarom őket, látni akarom olyannak, mint én vagyok, mint azok körülöttem, akiket szememmel látok, fülemmel hallok, akiket a közvetlen találkozás hoz el és másokat, akiket a technika terít napról-napra elém filmek rezgő vásznán, újságok lepedőin, a rádió-hullámok szárnyain. Közel akarok jutni a szentekhez, az élet irreálitásához. Nem vallásosan akarok közel jutni hozzájuk, ennek nem sok értelme lenne, ehhez a szív is elég, az érzelmek, az alázat is elég. Mint ember akarok az ember elé ke-

rülni, mint idegrendszer egy másik idegrendszerhez, — s úgy akarok újra és újra találkozni az örökkévalóval, a lehetetlennel, ami jobban benne van egy-egy ilyen tanuságban, mint az érzelmek becsukott szemű hullámszásában. Én embereket akarok látni, hősöket, arcban hozzám hasonlókat, akik elérték, hogy Istenhez is hasonlók tudtak lenni, s most ugyanazzal az arccal néznek rám, mint ott túl Istenre. Keresem és keresni fogom az örök arcokat itten mi közöttünk, akár dómokban találok meg, üvegkoporsóban, akár a halotti maszkjaikat látom, akár könyvek fényképeiről nézhetem vonásaikat.

Halotti maszkokat teríték az asztalra és figyelem ezeket az örök arcokat. Örök arcok? Csak ezek örök arcok? Láthatom Beethoven maszkját is és a Szajna Ismeretlenjének kétes boldogságú mosolyával naponta találkozhatom. Örök arcok ezek is? Megmaradó arcok, melyek nem az örökkévalóságot idézik, hanem a mindennapot emelik föl. Tudni, hogy Beethoven is emberi arcot viselt, ebben nincs semmi fölemelő, semmi csodálatos: hiszen Beethoven egy magasabb hatalom választotta ki, amit tudott, azt csak ő tudta, különb volt, mint én, vagy te, vagy mindnyájan. Arca ezt az ajándékot tükrözi, a zsenialitást. A szentek örök arcai mást, lényegbevágóan, megragadóan mást: a szentek mi vagyunk, én, te, mindnyájan, semmi különbel nem jöttek a világra, semmi ajándékkal s akárhogy is hangzik, nem tudom elhallgatni: — nem Isten választotta ki őket pályájukra, hanem ők magukat, sajátmagukat. Egy Beethoven arca előtt a csodálat fog el: ez a homlok hordozta a Kilencediket, az Apassionátát, az Ah Perfidót, a Fidéliót. A szentek arca előtt gyötrő vágy fog el: miért csak ők lehettek többek, miért csak őket őrizte meg lelkük akarata, ereje, hogy testük épen köztünk maradt? Ennyi én is lehetek. Ebben az érzésben felülmúlhatatlan édesség és gyötrelem van, — a magasabbrendű életre képes lélek zavara és fogadkozása. S ez a fogadkozás nemcsak a keresztény emberé, a katolikusé, aki kanonizált szenteket ismer, az orthodoxé, akire a mult szentjei arany alapról, merev arccal, hegyes, fekete szakállal néznek le, — ez a fogadkozás mindenkié, aki több szeretne lenni annál, amire sorsa, akarata, gyengesége engedi.

Vonuljanak el sorra szemünk előtt a szentek örök arcai, úgy, ahogy Istenre, kortársaikra és miránk néznek. Loyola Szent Ignác halotti maszkja viaszból készült, négy-öt darabból ragasztották össze, mintha harcos életének sebhelyei szántának át meg át halotti arcát is. Az orrának határozott, szép a vonala, a cimpái mintha lélegzettől lebbennének meg, szemöldöke alatt a két szeme nyitva van. Az ő szeme van egyedül nyitva, hatalmas, kemény, éles így is a pillantása, aki szembe néz vele, nem tudja rajta tartani a szemét: mélyen az irisze mögé néz ez a kutató, halott pillantás, — talán mögötte rejtezett a titok. A portrék mind őrzik többé-kevésbé ezt a halott, éles szemet, ritkán édesítik csak úgy el, mint Sanches Coello vagy Giacomo del Conte. — Merici Szent Angéla, a rendalapítónő, aggkorában halt meg, édesen nyugszik halottas maszkja, szelíd nagyanya, két szemöldöke mintha fel lenne vonva, rejtetten mosolygós ettől a szája is. Ha van halotti maszkon égi mosoly, Merici Szent Angélaé őriz valamit ebből, egy szelíd sugallatot, mely annyira más, mint a földi mosoly a szajnai ismeretlen arcán. — Kalazanci Szent József arcán békesség van, elmélyült nyugalom. Szakálla élesen metszett, ajka keskeny, mint az önmeg-

tagadó lelkeké. Pásztor ő, gyerekek és veszendő lelkek pásztora, és hasonlít ama másik Józsefhez, az ácshoz. — Cupertinoí Szent József misztikus volt, barokk misztikus a ferencrendben, az ő arca mutatja legmélyebben a titkot, a zárkózottságot, egy roppant látomások előtt megnémult lélek zordságát. Két szemöldöke éles, vízszintes vonalat alkot, szeme alatt a táskák mintha Michelangelo Mózesének arcáról mintázódtak volna az övére. — Mintha az Istennel való titkos találkozás ugyanezt a keménységet mintázná minden misztikus vonásaira, Guiliani Veronika beesett szemei, félig nyitott, a kiáltóéhoz hasonlító ajka mintha a közvetlen kitárulás előtt némult volna meg. Szenvedés nélküli arc ez, pedig három esztendő alatt elnyerte Jézus sebeit, a szívéen éppúgy, mint kezén és lába fején. S ha közelről, nagyon figyelmesen nézi valaki, mintha homlokán is ott lennének a töviskorona stigmái.

Három itáliai szent arca visz legközelebb a megrendüléshez. Cortonai Szent Margit viasz halotti maszkja hegyes, összehúzott szájú, könnyedén lehúnyt szemű arcot mutat. Tudás van ezeken a vonásokon, s ami leginkább megrendíthet mindenkit, a bűn csapdájának ismerete, a bűn pokoljárásának tudása. Cortonai Szent Margit életét vezekelve töltötte, mert fiatalságában engedett a test csábításainak. Minden bűnért hétszer-hét vezeklés vonaglott át szép testén, s amikor megtisztult, az erény vonásai mellé oda-festődtek a bűn ismeretének, a test pokoljárásának jelei is. Megmaradt épen a teste is, Cortonában őrzik. Összeszáradt az orra, fekete lett szemének gödre, de ez a sötét arc nem riasztó: mintha nemcsak a réz-glória világítana fölötte, hanem szentsége is testi fényt sugározna. Egy ágostai apáca, montefalcói Klára diademos arca figyelmeztetőn állítja meg azt, aki szemlét tart az örök arcok előtt: hatszáz esztendeje őrzöm a szebb élet tanuságát, kövess te is. Élő arc ez, alvó, rettenet nélküli arc, ha felkelne párnájáról és kilépne üvegkoporsójából, kisebb csoda lenne, mintha egy alvó ébredne föl. Corsini Adnrás püspök épen maradt arcától először visszadöbben a látogató: micsoda pusztítást végez a kérlelhetetlen halál még a szenteken is. Fényes, barnás, fekete arca, félig nyitott szája, elötetsző fogai az elmúlásról beszélnek első pillanatban és a látogató szédülve csukja be a könyv lapjait vagy szédelegve fordul el a firenzei Santa Maria del Carmine oltára elől. S ekkor vetül a múmiás halott arcra, mintha onnan szállna föl, a valóságos arc: az elötetsző fogak és áhitat érzésében fénylenek, behullott szemei befelé néznek, a titok felé, és a különös tartású múmiavonások eksztatikusan fordulnak az ég felé, az Isten felé.

Egy sereg örök arc vonult el most előttem, égi szépségben az egyik, megretentő különösségben a másik, — és nem tudok mást érezni, mint akkor régen, Szent Fortunátusz viasszal bevont arca előtt: az én világom a tengernek egyik partján van, s ezen a parton állunk mi valamennyien élők és bűnösök, vágyódók és halálra-készültek, — a másik part örök part, szentek néznek át, némelyik eltakarja az arcát, másik úgy mutatja, ahogy a szem oltárok fölött találkozik velük, vagy ahogy a kéz halotti maszkokon tapinthatja ki vonásaikat. Nem tudok szabadulni gyerekkorom vágyódásától: nézni őket, újra és újra, elmélyülten a borzongásban, a döbbenetben is. Onna néznek felém, ahová nekem éppúgy mennem kellene, mint ahogy ők mentek. Most érzem csak, milyen gyenge vagyok. Ember vagyok csak? Nem mentség ez, emberek voltak ők is, magam láttam bennük az embert, magamat. Egyszer el kellene in-

dulni az ő útjukon, az ő lépteikkel, — s csak halkán kérdezem, önmagamtól: lesz-e hozzá erőm, tudni fogom-e a legnehezebbet, két világban élni, két parton egyszerre, — itt, ahol állok, és ott, ahonnan a hívás egyformán erősen ér felém?

Thurzó Gábor

HUNYADI ISTVÁN:

A KARANCSI PÁSZTOR

A fák meghajolva mélyen, álmodtak a meredélyen.
Szállt az újév hófehéren s a Karancson lepihent.
Arcát nem láthatta boldog, mert előtte köd gomolygott;
Indultam hát a Karancsra, szembenézni vele fent.

A viskók, veszély-nyűgözte nyájnép, kuporodtak össze.
Három varjú szállt körözve és karácsolt élesen.
Mentem: végzetem kiszabta nézni csillag-távolakba,
soha elhagyott utamra s járni mélység-éleken.

A harangszó elveszett, el, csak az erdő int neszekkel,
halk, tanácsló üzenettel: fordulj vissza, míg lehet!
És a visszhang: fordulj vissza! Nyomaid a hó felissza...
— Csak előre! szólt egy tiszta hang, ne féltsd a lelkedet!

De a köd lasszót dobott rám s a vihar, kutatva bordám,
hóval csapkodott gorombán: álltam és haladtam én.
Háborogj, szelíd leszel te, zord kísérőm, balszerencse:
Majd bekémlek műhelyedbe a Karancsnak tetején.

Mint az eszelősök, foggal tört rám és fagyos marokkal.
Havat örvénylő gyilokkal vívta maradék erőm.
Szólt a vádló: — Útrakeltél, hogy Titokból üszköt csenjél
s bekerített a hideg tél, elpusztulsz a hőmezőn!

Suttogtam: mért szegezel te, szárnyas vágyakat szívembe,
Sors, ha cél előtt tepersz le, záradon nem jutok át?
Reszket a láng tűzhelyemben: három élet virraszt engem
s itt a hóban, hogy temessen, három varjú kárt kiált.

Lestem dülva, tébolyultan, ösztönöm tán útra bukkan.
Egy gyökér szánt és lehulltam: Emberek segítsetek!
Hült tagokkal, forró lázban, a halállal perbeszálltam...
Pásztor tűnt fel hósubában, jött közelebb, közelebb...

— Vándor, aki itt elestél, hogy a tervekbe belessél,
jól tudom, engem kerestél, de ez út halálba hág! —
Haja omló, dús arany volt, két szeme tiszta mennybott
Felhők bókolták s a fák...

A FELFEDEZETT VÁR

Van egy váram. Magas hegy tetején áll, kopár sziklák csúcsán. Magányosan és gőgösen. Régi falain eredménytelen ostromok nyomai, egyik tornyát félig összeroncsolta egy ágyúgolyó. A toronyablakból a fél világot látni. A termek melegek és gazdagok. Tele sokezer műkincesel. Színek és árnyak, zene és csend. Éjfélkor kísértetjárás. És hűvös estéken lobogó hasábok a kandallóban.

Szeretek itt élni. Elbújni a világ elől a csendbe. Felhúzni a felvonóhidat... Minden zúgot ismerek, hisz itt nőttem fel. Végigjárom a termeket, nézem a kincseket. Képek, bútorok, könyvek, faragások — mindegyik régi, történelmi. És mind az enyém. Csak az enyém. És ez néha kicsit szomorú. Mert a kincsek nem arra valók, mint a fukar ember pénze, melyet harisnyájába dug és csak éjjel számol meg zárt ajtók mögött. Szeretnék egypárat elajándékozni belőlük, szeretnék büszkélkedni velük.

Vendégeket hívtam. Végigvezettem őket a termeken; megtekintették, aztán vállaltvontak és elmentek, unottan. — Estélyeket adtam, ritka csemegéket, pazar borokat kristálykelyhekben és a csillárok villámokat szórtak. — A vendégek hangoskodtak, lerészegedtek és poharat törtek. — Amikor egyedül csaltam fel valakit, megdicsérte a kilátást, elszédült és sürgősen távozott.

Mindjobban elcsüggedtem. Hát nincs ember, akit érdekel a váram? Aki a kincseket értékeli? — Régen arról álmodoztam, hogy majd valamik megosztom valakivel. Most már tudom, hogy ez lehetetlen. Már csak azt kívánom, hogy megmutathassam. Hiszen semmi értelme, semmi célja. Bevallom, néha már kételkedtem az értékében.

Aztán elhatároztam, hogy elmegyek az emberek közé. Ott majd csak találok valakit.

Találtam is egy embert. Először semmiségekről beszélgettünk. Nem tudom hogyan, de a várakról is szó esett. Hirtelen megszólalt:

— Van egy váram...

Istenem, hisz akkor őt nem hagyhatja hidegen az enyém. Ért hozzá. Magamfajta. Szinte megszálltan feleltem neki:

— Magas hegy tetején áll...

— Kopár sziklák csúcsán...

— Magányosan és gőgösen...

— Régi falain eredménytelen ostromok nyomai...

— Egyik tornyát félig összeroncsolta egy ágyúgolyó...

— A toronyablakból a fél világot látni...

— És éjfélkor kísértetjárás...

Visszafojtottuk a lélekzetünket. Aztán azt kérdeztük, hogy „hát van ilyen?” és azonnal elindultunk az ő vára felé...

És aztán még sok vár felé indultam. De ami ezeket a várakat illeti...! Az egyiknél fel volt húzva a felvonóhid és a szerkezete már nem működött. A másiknak az udvarát nézegettem, beljebb már nem engedtek. A harmadikat már rommá lőtték. A negyedik pókhálós volt és dohos. Az ötödik csak kulissza. Volt olyan is, melynek a bejáratát befalzták. És olyan, melynek már csak a helye volt meg.

De ők, akiket elvittem aztán a saját váramba! Egyik sem értett hozzá. „Nagyon kedves” — mondták, „mennyi adót fizet érte?”

Akkor nagyon megdühödtem. Semmi értelme az egésznek. Nem kell senkinek. Nem tudok mihez kezdeni a sok kincsel. Mi- nek hordtam össze őket? Minek védtem ezt az épületet élethalál harcokban? Hogy most bent együtt pusztuljak el a holmival? Mi- nek nekem az egész?!

Csomagoltam, bezártam a kaput és elköltöztem. Elköboroltam a világba. Emberek között éltem, akiknek nem volt váruk és ugyanúgy éltem, mint ők. Egy ideig bírtam, de aztán belefáradtam. Nem is tudom, hogyan történt, de egy szép napon csak ott ültem egy szikla tetején és bámultam a váramat. Mintha kissé megko- pott volna. Erősen elhanyagoltnak látszott, a falak itt-ott kezdtek omladozni, a lőrésekben pókhálók és gaz.

— No, szépen vagyunk, — szóltam neki kissé közvetlenül — te, aki nem kellesz senkinek, és én, aki ebbe belefáradtam. Most mi lesz velünk?

Még sok mindent mondtam neki csöndesen, miközben ő sötét ablakaival ijedten és reménytelenül bámult reám.

És ekkor tűnt fel az Ember.

*

Lihegett a hegymászástól. Megtörölte a homlokát. Úgy ment a vár felé, mint aki egyenesen emiatt jött le a Marsról. Megnézte a kaput, dörömbölt, majd vállatvont. Megtapintotta a falakat. Ágas- kodott. Igyekezett átmászni a falon, aztán inkább elindult a fal mentén. Megkerülte az egész épületet. Pocakja volt. Aztán leült egy kőre és nem vette le a szemét a váramról. Egészen elmerült.

Ekkor hozzáléptem. Rám se nézett.

— Mit szól ehhez a helyhez? — kérdezte minden átmenet nélkül. — Hogy ezt nem fedeztem fel már régen!

Óvatosan azt feleltem, hogy igen, egészen csinos. Erre gorom- baskodni kezdett. Mit értek én hozzá, hiszen ez pazar, milliókat ér, vétek így elhanyagolni, ebből kell valamit csinálni! Vajjon ki a tulajdonosa?

Megmondtam neki és megmagyaráztam, hogy a vár senkinek sem kell, túl magányos, és messze van a várostól. Semmi remény nincs arra, hogy valaha valaki...

— Well — szólt erre. — Ehhez csak adminisztráció kell.

Kissé bizonytalanul megkérdeztem, mit ért ezen.

— Úgy értem, hogy... — és belekezdett.

*

Nincs itt semmi baj. Maholnap fellendülsz, öreg váram. Híres leszel, érdekes és divatos. Kapud előtt nagy betűkkel ékeskedik majd „Múzeum”. És kisebb betűkkel: „Belépődíj 2.— P. szemé- lyenként.” Az út mentén tábla lesz: „A Vár felé — 2 km”, csak úgy, nagy „A” nagy „V”. A városban tábla hirdeti: „Nézzük meg a Várat.” A vendéglőkben, szállodákban is tábla lesz. Minden útke- resztelésnél tábla lesz. És a lexikon is meg fogja említeni. Lehet, hogy aszfaltutat építenek feléd. De az is lehet, hogy nem. „Vissza a természethez” — mert ez így romantikusabb.— Az egyik feladat: kissé meg kell rongálni, ne haragudj érte! És több golyónyomot kell csinálni és egy csomó gazt növeszteni. A kincsek pedig vit- rinbe kerülnek. A zongora is vitrinbe kerül. A kandallók is. Min- den vitrinbe kerül. És minden vitrin felett lesz egy kis tábla: „Ez az a karosszék, amelyen...” A port többé nem szabad letö-

rülni, nehogy a patina hiányozzék. A borpincéből méregdrága vendéglő lesz. És a várbörtönből excentrikus bár. Éjfélkor pedig programszerű kísértetidezés. („Csak előre bejelentett látogatót fogadunk. 10.— pengő személyenként.”)

Micsoda forgalmad lesz, öreg váram! Az emberek ezrével fognak meglátogatni. El lesznek ragadtatva, minden nyelven. Talán azt is mondják majd, hogy „ha nekem lenne egy ilyen váram!...” és milliomosok fognak érted vetélkedni. — Ne csodálkozz ezen. Én is csak most jöttem rá. Hogy tudniillik az emberek már ilyenek. Ingyen nem kell nekik semmi. Őket csak az érdekli, amiért fizetni kell, és lehetőleg borsos árat. — Mert hiszen ami ingyen van, az mindig gyanús. Igaz? Ilyen egyszerű az egész... Mint egy pofon... Haha! Csak rá kellett jönni. Hát most pedig rájöttem. „Nem érdekli, uram? Furesa. Tudja-e, milyen drága?” — „Ja, ez egészen más. Mutassa csak?...” És jönnek... Mint egy méhraj... ide... Hahahaha!...

Ne haragudj öreg váram, de azt hiszem, én pedig most végleg elköltözöm innen.

Ujlaki Ágota

HOLLÓ ERNŐ:

MENTEM A HEGYRE...

Mentem a hegyre, júliusi fény
csapkodott át a lombok tömegén
s hevesen söpörte sövényemet
a jóllakott nyár s csöndben égetett
engem is a derűs-járású nap,
megvilágította homlokomat
s befényesítette lépteimet
s amerre mentem, mindent ellepett:
elrothadt gombákat, vén rönköket,
és földön korhadó leveleket
s úgy zúgott a fény a bús, elhagyott
erdőn, mint szétzúduló méhrajok
s engem is elfogott az áradás —
egy pillanatra édes ámulás
fényezte meg két kifáradt szemem
s éreztem acélos lesz a kezem
és a szavam ha kiereszteném,
olyan csillogó lenne, mint a fény
s tekintetemet úgy hordoztam át
a tájon, mint aki messzire lát,
de csak egy pillanatig volt ez úgy,
hogy felemelkedett elém az út,
aztán egyszerre megsötétedett
s egy kéz eltörölte a fényeket
s már csak az árnyék terjesztette szét
egyhangú és unalmas szőnyegét
s belőlem is egyszerre leszakadt
a váratlan, jó, derű-pillanat
s úgy baktattam már, oly megtört nagyon,
mintha száz teher lenne vállamon
s visszafordultam megsötétült szemmel,
mert tudtam, hogy a hegyre nem jutok fel.

KIÁLLÍTÁSOK

Széljegyzetek a francia festőművészek kiállításához.

A legnagyobb kísértés, amellyel gondolkodó embernek szembe kell szállnia, az általánosítás. Szinte ellenálhatatlanná nő a kísértés, ha olyan kiállításról kell véleményt mondanunk, melynek címe: „Mai francia festőművészek kiállítása“. A mai francia festőművészet fekszik mintegy százhusz kép formájában a boncasztalon. Törrel és revolverrel, vak imádattal, elfogult áhitattal és egyéb gyilkoló szerszámokkal lehet nekiesni annak, amit talán önkényesen kinevezünk mai francia festőművészetnek.

Vajjon valóban ez a kiállítás képviseli a mai francia festőművészetet? Kinek a művei maradtak otthon? Vajjon a kiállított kép maradéktalanul elárulja alkotója művészi erejét? Bombák, lezárt határok, postai korlátozások e pillanatban áthatolhatatlan tűzfüggőnyt bocsátottak közénk és Franciaország, a „douce France“ közé.

De ne riasszon vissza az ezernyi meggondolás, melynek rúgója talán csak az, hogy félünk ítéletet mondani, Szabadítsuk meg lelkiismeretünket és — általánosítsunk.

Érzelmes utazás egy kiállítás körül.

Oh igen! Ez Franciaország. Ez a fegyelem nélküli elrendezettség. A belső rend, a szellem rendezettsége. A „clarté de l'esprit“. Tiszták ezek a képek és rendezettek. Párisban, az Étoile tér körül érzi az ember a szabályosságnak ezt a francia poézisát. Igen, fogalmazni tudnak. Zsongító, kellemes, tiszta meséket. Hogy nincsenek nagy felhevülések, hogy nem perzsel a szenvedélyesség tüze? Talán mégis csak fellobban majd valahol egy provencei vagy párisi festőállványon Gau-

gin sötét lángolása vagy Rouolt önmarcangolása. Befejezett kéneket látunk a kiállításon. A képek folyamatosan, nagyobb gesztusok kísértése nélkül világosan és franciául beszélnek.

Néhány szó a szem forradalmáról

Az anyag, a festői élmény anyaga itt van előttünk. Az októberi szőlőfürt a kezünkben, csendélet, a karosszékben elmerengő, kedves genre kép, a politikus a porondon karikatúra. Ezek a látványosságok nagyjából állandók. Amióta szóló van, van csendélet. És mint ahogyan a szem lencséjére fordítva verődő képet meg kell tanulnunk visszafordítani, úgy tanuljuk meg azt is, hogy mit kell és mit szabad látnunk. És azok a szemek, melyek merészen dacolva a „szabad“-dal, másra, eddig megnemlátottra függesztik tekintetüket, forradalmár szemek. Az ellanót, a változót, a játékosat, az impresszionisták látták meg először. Francia festők. Cezanne, amikor betetőzte a felfedezést, új utakat, új látványokat tárt fel. És a Cezanne által megindított festői forradalom még tart. A felületes megoldások helyett ez a mindig változó arculatú forradalmi élcsapat egyet keres. A látható világ lényegét. Sikerkült-e a francia kiállítás művészeinek ezt a célt elérni? Alig hisszük. Talán azért, mert túl világosan akarnak fogalmazni. Óvatosak. Megfontoltak. Az óvatosság és megfontoltság véd az ízléstelenség ellen, de nem forradalmi magatartás. A merész magatartás pedig nem bűn. Giotto és Picasso példája a tétel igazolása.

Szentmihályi János

SZINHÁZI KRÓNIKA

A „*Stuart Mária*“ az érő Schiller alkotása, annak az időszaknak remeke, amikor a Sturm und Drang láza már lecsittult, a költő a klaszszicizmus felé fordul. A két királynő drámája áttetsző szerkezetű, mondanivalójában és formájában világos; a költő mérséklettel dolgozik, nem zsufof többet a műbe, mint amennyit mondanivalójában elvisel. A mesét néhány nap történetébe szűkíti és a szenvedélyek rajza helyett a lélekrajzra van gondja. A két királynő tökéletesen, szűkszavúan mintázott alak, Schiller felfogásában mindkettő elsősorban asszony, szenvedő és szerencsétlen, egyformán jelentős személyiség, akiknek az a tragédiájuk, hogy nem férnek meg Angliában. Két ilyen egyéniség sok e kis szigetnek, s egyiknek vagy másiknak pusztulnia kell. A csatából, amelyet megvívnak, — két asszony és két politikum csatája, — a nvertes pusztul el: Stuart Mária lesovózi Erzsébet királynőt, mert az ő kezében van a lélek és emberség hatalma, s mégis ő kerül hóhérbárd alá, mert vesztes ellenfelé az uralom hatalma. A műben rendkívül plasztikusan olvad egybe az egyéni és a történelmi sors, Schiller az egyéni és a Staatsaktiont egyaránt egyensúlyban tudja tartani, s „*Stuart Mária*“ ezzel az egyensúllyal emelkedik a korábbi drámák, a Don Carlos, a Wallenstein-trilógia fölé. Az előadásnak elsősorban ezt az egyensúlyt kell éreztetnie. A rendező nem emelheti ki sem az asszonypárbajt, sem az állami drámát, a kettőt egymás alá és egymás fölé kell rendelnie: az asszonyi tragédián átút a helyes rendezői értelmezésben a történelmi dráma és a történelmi drámát, az eszmék drámáját, emberivé teszi az emberi lélekben, szenvedélyekben való gondos részletábrázolás. A *Nemzeti Színház* felújításának rendezője, *Abonyi Tivadar*, nem tudja kellőképp ezt az egyensúlyt érvényesíteni, s ebben nemcsak ő volt a hibás. *Tökés Anna* forró emberi szenvedélyességgel mintázta

meg Máriaát, vergődő asszonyt állított elénk, aki minden asszonvi gesztusában érezteti a királynőt is. Szerencsés alakítás, a kitünő színészno egyik legjobban átgondolt, legszerencsésebben megvalósított szerepe; bensőséges átélése kárpótol azért is, hogy helyenként nem tudja fokozni a kitöréseket és inkább az intim jelenetekben, — Mortimerrel való párbeszéde, a halálra készülődés, — nyujtott marandót. *Mátray Erzsé*, az ellenfél, alakítója, sem asszonyi, sem történelmi vonásokat nem adott a félelmetes „szűz királynőnek“, színtelen volt, bizonytalan, dikciója mind az emberi melegséget, mind a királynői fölényt nélkülözözte. Kettejük mellett a férfiak feladata halványabb, de *Uray Tivadar* szentelen Leicestere, *Abonyi Géza* és *Lehotay Árpád*, a két államférfi alakjában, kelleténél, tán szárazabb volt. Mortimer jellegzetesen schilleri figuráját, — az Ármány és Szerelem Ferdinándjának, a Don Carlos Carlosának, a Wallenstein ifjú Piccolominiének, a Tell Vilmos melchatali Arnoldjának mását, — *Ungváry László* személyesítette meg szenvedélyes túlzásokkal, de túlzásaiban is hitelesen éreztette a Sturm und Drang Schillerjének költői jelenlétét.

Molière kétarcú író, vígjátékai mélyén, — minden bohóckodás ellenére, — rengeteg keserűség, szatíra, kiábrándultság van. Ez a ketősség a legkevésbé éppen a legnagyobb remekben, a „*Tartuffe*“ben olvad egybe. Komédiázó mellékszereplők seregében ott áll egy lélektanilag realiztikusan, már-már verisztikusan ábrázolt főszereplő, az álszent, aggálytalan Tartuffe. Rendkívül nehéz a rendezőnek a negédes környezetbe olvasztani ezt a figurát, úgyhogy az előadás egysége teljes legyen és Tartuffe csak részese maradjon a komédiának, de se a komédia ne mossa el Tartuffe-öt, sem Tartuffe a komédiát. A régebbi magyar elő-

adásokon, — szemtanúk emlékeznek még rá, — Ivánfi Jenő robosztus, falstaffi élet-élvezőnek ábrázolta, Odry Árpád sima, romlott udvaroncnak. Az efféle ábrázolás körül fölszabadultabb lehet a komédiázás, az egész keserű burleszk. *Major Tamás*, aki nagy ösöktől kapta örökül a szerepet, se pohos kéjenc, eszem-izom cimborá, se sima udvaronc nem volt: valósággal patológikus tünetnek fogta fel Tartuffe-öt, a szó szoros értelmében is csúszómászó, undok békának, elnyomott utált szörnynek, akiből minden gonoszság szinte lázadásként tör elő. A felfogáson vitatkozni lehet, — hiszen, ha a szöveget figyeljük, Tartuffe alakjában ez a „Frankenstein fia” is benne van, — de amit Major Tamás a figura egységes felépítésében, a részletek hajszálfinom kidolgozásában alkotott, az vitán felül álló, rendkívül tehetséges, egyes pontokon — így a rajtakapás után, — zseniális színészi munka. *Apáthy Imre* remek rendezése ehhez a csúszómászó varangyhoz idomította az előadást, s kicsit ostobának, kicsit idiótának állította be, — hogy Tartuffe-jét elfogadtathassa, — a Tartuffe-re esküdő Orgont, s maga játszva Orgont, ilyen félig hülyének ábrázolta is, rejtve jó színészi ötlettel. A velük szembenálló család tagjai pergő, friss tempóban, csúfondárosan vették körül őket, a rendező vigyázott az elmésen rohanó dialógusra, a játék apró, finom trükkjeire, s általában arra hogy az összjáték összjáték maradjon, senki se csináljon egvéni ügyet szerepéből. Ez az összjáték aztán maradéktalanul sikerült. A *Nemzeti Kamara Színház* színpadán utóbbi éveink legjobb Molière-előadását láttuk. Különösen *Somogyi Erzsé* pajkosan szemtelen Dorine-jában felt örömmünk. Ezt a kitűnő színésznőt esztendők óta nem nekivaló szerepekben játszatják, pedig ő a legjobb, — ha szabad így mondani — klasszikus szubrett, a hiteles molière-i és shakespeare-i tréfacsináló. Utoljára a „Minden jó, ha jó a vége” Rosalindájában láttuk ennyire elemében, ilyen hibátlannak és jelentősnek. *Makay Margit* aszszony-figurája csupa lelki elegancia, elmésség, *Gobbi Hilda* ostoba Pernellenéja mértékletes vaskos-

ság, *Olthay Magda* az efféle nevédek leányszerepekben a legjobb. Kitűnő volt *Balázs Samu* remek beszédű rezonnőrje, kedves *Pataky Jenő* és *Szabó Sándor* két fiatalembere, nagyon mulatságosnak, kis színeszi felitalálatnak könyveljük el *Matány Antal* „lojális úriemberét”. Kitűnő egyéni alakítások, remek összjáték. — a színészek Molière szavait jó költő, *Jankovich Ferenc* fordultatos fordításában mondják. — *Jaschik Almosné* elegáns díszletében molière-i szellem csarong: a Nemzeti Színház együttesének esztendők óta legjobb klasszikus-interpretálásán voltunk jelen.

„*Mi az igazság?*” — kérdezi *Pirandello* darabja címében, de nem lenne Pirandello, ha a kérdésre feleletet is akarna adni. Mi az igazság? — az-e, amit én gondolok magamról, vagy amit mások gondolnak rólam? Az „igazság”-e az igazság, vagy a látszat? Általában: van-e valami, ami ne lenne esetleges, aminek az ellenkezője éppúgy ne lenne lehetséges és logikailag is elfogadható és hitelesíthető? Ez a játék a valósággal és annak valóságyszerű másával, — játék úgy, hogy a közönség egy percig ne legyen tisztában még azzal sem, hogy mikor játszik az író s mikor nem — Pirandello-komédiák állandó magja. Komédiákat mondotunk, mert még a drámák is — éppen e játékos kérdés-felvetésük miatt, — mindig komédiák. Ilyen komédia a tragikus IV. Henrik, a sötét és keserű Hat szerep keres egy szerzőt, — s ilyen komédia a „Mi az igazság?” is, amely, véletlenül, szerkezetében, az ismeret-elméleti probléma színpadi találásában valóban komédiás külsejű is. Maga a darab az írónak kevésbé jelentős műve, de jelentős annyiban, hogy megtaláljuk benne az egész Pirandellót. S megtaláljuk egyik leglényegesebb vonását darabjainak, ami hol nyíltan, hol rejtetten ott van mindegyikben: a játékot a színpadi játékon belül. Itt is, akárcsak az utóbbi években nálunk bemutatott darabjaiban, két részre tagozódnak a szereplők: egyik részük a közönség, más szóval a „társadalom”, amely konvenciókkal terheltlen szembekerül egy kisebb-

nagyobb színjátszó társasággal. A IV. Henrikben maga Henrik játsza a színházat, az ő viselkedését igyekeznek a többiek megfejteni, a Hat szerep keres egy szerzőtben a rejtelmes hat szerep, — itt három gyászoló furcsa lény, akik hiába magyarázgatják sorsukat a megfejtésre éhes kisvárosi „társaság”-nak, nem tudják elhítenni velük sem magukat, sem sorsukat. Az igazság nem derül ki, — ahogy a IV. Henrikben, a Hat szerep keres egy szerzőtben sem derült ki, — hiszen sorsukat ők maguk is saját pártállásuk, saját igazságuk szerint magyarázzák. A színpadon lepergő külön kis commedia dell'artének nincs megoldása. Legfeljebb tanulsága, — az életet és tüneinényeit úgy kell vennünk, ahogy van. Vagyis az oiasz eredeti címe ezert: az igazság „olyan ahogy veszszük”. Ebben a fitorban oldódik meg, ha ugyan megoldásnak mondhatjuk, a kisvárosi izgalomba dobtott három rejtelmes alak tragédiája. Az *Új Magyar Színház* előadása a műnek inkább kisvárosi légkörét hangsúlyozta ki, mint a pirandellói firtort. Így meglehetősen felemás játékbán volt részünk. *Halassy Mariska* kitűnően érzékeltette a reitelmes öregasszony szerepében a bizonytalanságot, amely láttára el kell hogy fogja a nézőt: örült is volt, nem is, — őt pontosan mindig „úgy kellett vennünk, ahogy van”. *Perényi László* erőszakos hatásvadászattal lerontotta a darab hatását: örültnék játszott a szerepet, s így, társszerzőnek csapva fel, önkényesen megoldotta azt, amit Pirandello nem oldott meg. Pirandello hőseit, — különösen a „szerepeket” a bonyodalmon belül, — nem szabad egyértelműen játszani. A kétértelmű játékra Halassy Mariska nyújtott jó példát. A kisvárosi társaság jellegzetes szószólóinak megszemélyesítői Pirandellót úgy játszották (*Harsányi Rezső*), mintha a Szabin nők elrablása lett volna éppen műsoron.

*

Wedekindnek egyik apró tragédiája viseli ezt a címet: „In allen Sätteln gerecht”. Ezt mondhatjuk *Hermann Bahrról* is, aki hosszú élete alatt mindent csinált, amire egy író csak vállalkozhat. Végigélte valamennyi

világnézetet, valamennyi stílusirányzatot, s mindegyikből cselekvően vette ki a részét. Volt franciás komédia-író, bécsies szatirikus, expresszionista formaujító, — volt benne Lavedan, Schnitzler, Hasenclever, sőt élete utolsó szakaszában még harcok katolikus politikusi-íróságot is művelt és zajosan tért meg. Sok minden volt, minden műfajban, világnézetben és stílusirányban jól érezte magát, s minden páfordulásának állított e-v egy mutatót, ha nem is jelentős emléket. Franciás-bécsies korszakából való a „*Josephine*”, amely Napoleon magánéletét tárgyalja szatirikus modorban, elmésen, karrikatúrisztikusan, franciás ötletességgel és bécsies érzelmességgel. Akár többi színpadi műve, ez sem jelentős, de megmunkálásában ez is elégáns. *Vaszary János* fordítása és rendezése egy kicsit vastagabbra fogta a komédiát, de legvünk ószinték: Bahrnak ez sem ártott meg, sőt, ez sem használt sokat. Darabja kellemes szórakozás, lehet nevetni benne, nyomokat nem haosenkiben, de amikor a függöny lehull, elévedetten mondhatjuk, hogy eléggé jól éreztük magunkat, mert színházat láttunk, kedves és felszínesen elmés komédiázást. Az *Andrássy Színház* nyilván *Muráti Lili* kedvéért verte le a port a több mint harminc éves darabról. A bemutatónak meg is volt az értelme, mert Murátitól friss, könnyed, érzelmes, asszonyian fölényes és az elégikus utolsó felvonásban őszintén tragikus alakítást láthattunk. Josephine-ről jellemrajzot adott, mecmutatatta ennek a furcsa, — és még furesábban színpadra vitt, — asszonyinak lelkét, minden összetettségével egyetemben. Ez a szerep majdnem megközelíti már azt a szerep-színvonalat, amely Murátinak esztendőök óta nem jutott ki. A címszereplő mellett mindenki csak epizodista. *Csontos Gyula* hanyagul, sok burleszk-ötlettel formálta meg Moustache tisztiszolgát, *Turay Ida* kicsit olesó kabarézással egy cserfes szobalányt, *Vaszary Piroska* kedvére komédiázott a markotányosné szerepében, *Bilicsi Tivadar* komoly elmélyedéssel próbált emberi hitelt adni Talmának, a színeznek. *Somogyváry Rudolf* ifjú Napoleonja kellemes alakítás, de

ez a nyers ifjonti szenvedélyesség mintha nem lett volna őszinte, a tehetséges fiatal színész líraibb alaptermészet. Egy kis szerenben *Mezey Lajost* láthattuk; mostobán-mért mondanivalóját tehetségesen, őszinte szenvedélyességgel közölte. *Fülöp Zoltán* diszletei szépek és mutatósak, de a harmadik kép álmonumentálisát túlzottnak éreztük.

*

Mindig tiszteltetreméltó, ha valakiben becsvágy van. Lapjaink, folyóirataink műkedvelők ostroma alatt állanak, de a visszautasítások előbb-utóbb meggyőzik az ostromlókarról, hogy okosabban teszik, ha egy-egy békés hivatalba vagy a konyhában teljesítik kötelességüket és gondülő percek számára írt műveiket a családtagoknak olvassák fel. *Ságody József*, akinek „*Köd*” című színpadi termékét az *Új Magyar Színház* egészen érthetetlen okokból kiengedte a családi tűzhely mellől a színpadra, nem ilyen szerény műkedvelő. Rendkívüli szívóssággal dolgozik, s első darabjának kínos bukása sem tudta szándékától eltéríteni. Van hasznos dilettáns, aki irogatás közben legalább olvas, s van kártékony is: ilyen *Ságody József*, aki tűzön-vízen keresztülvizsi, hogy dolgozatai időnként nyilvánosság elé kerülhessenek. A „*Köd*” elképesztő, magyar színpadon soha-nem-volt példája a

műkedvelőségnek, izléstelenségnek, műveletlenségnek. Novellányi mesét tereget szét három felvonásban, bőven adagolva fél-füllel ellesett irodalmi reminiscenciákat: a Rosmersholmból a fehér lovakat, a Kaméliás hölgyből a kurtizán baldoklását, Pirandellóból a bolondokat. Ezek az ismerős helyzetek nyakatekerten elképzelt figurák működésének eredményei. Nincs itt lélekábrázolás, nincs itt emberi, vagy legalábbis színpadi hitel, — nincs ebben a darabban az ég világán semmi. Legfeljebb egy sereg közhely, nagyképűen kimondott közmondás, szedett-vedett, két balkezes „bölcselkedés”. Thália ez alkalommal síró arca-felit mutatja az Új Magyar Színház felé: nem azért, mert *Ságody* műve dráma, hanem azért, mert a magyar színjátszás műzsája csak sírhat, hogy effélével rontják hitelét. Mihez foghattak ezzel az embertelen feladattal a színészek? Mivel, érthetetlen okokból nem lázadtak fel, szürkén-közepesen eljátszották a szerepeket. S ezzel, megtették kötelességüket. *Somlay Júlia*, *Szilágyi Szabó Eszter*, *Perényi László*, *Földényi László*, *Harsányi Rezső* olyan volt, amilyen a szerepe. Egyedül *Halassy Mariska* művelt csodát: még emberséget is vitt a rábizott papírosalakra.

Thurzó Gábor

ELVEK ÉS MŰVEK

DR. LANYI JÁNOS: SZÉKELY VÉR. *Dobói Dobay Mária Etelka nővér élete (1913—1940). Szerző kiadása. (Sopron.) 1943. 122 lap. 3.—P.* — A kolostorok zárt világa ma már nemcsak a kívülállók kíváncsiságának titkoszerű tárgya, hanem ennek a mesterségesen elsőtűtített természetfölötti világnak irányjelző fénypontja a lelkiség útján is. A keresetlen vallásosság történetének legtöbb fejezete magától értőden egy-egy kolostor és annak kisebb-nagyobb hatómezejére kisugárzott lelkisége képét rajzolja meg. A lisieuxi Szentnek pl. egész világiskolája keletkezett, amelybe szívesen ellátogatnak még nem-katolikusok is. Az Istenbe

merült lelkek írásait nagyon sokan olvassák, könyvkiadók szívesen fogadják, idegen nyelvtérületekre hamar átültetik; életrajzuk szintén nagy keresettségnek örvend. Nem kritizálják, hanem hívó lélekkel tanulmányozzák, egyéni eligazodást, bátorítást vagy legalább vigaszt keresnek és találnak bennük. A hit nagy tényeinek a megéléséhez önbizalmat merítenek ezekből a — főleg velük egykorú — egészen emberszabású, de ugyanakkor a szentek magasságában járó, kiválasztott lelkekből. Nem egyszer pedig országos, sőt még szélesebb körű mozgalmak indulnak el zárdai írások nyomán.

Ezt a könyvet is csak mélységes

megilletődéssel és a lelki gazdagodás érzésével olvashatja még az is, akit talán az utóbbi évek ilven-irányú termékeitől — a terjesztési módokatknak az „opportune“, de különösen az „importune“ túlzásai — kissé elidegenített. — Egy fiatal leány, ősnemes székely vér, szinte véletlenül került (családjának Erdélyből történt kiutasítása után) a budai Szent Margit Intézetbe s ott egyszerre végleges otthonra talál. Eretségi után nevelőinek a szerzetébe lép s ugyanott működik mint diplomás tanárnő. Másfél éve halt meg 28 éves korában. Tanítványai még mindig ugyanannak az iskolának a növendékei, a tanári kar, melynek tagja volt, most is ugyanaz. Ezekben, valamint a vele érintkezésbe került szülőkben és ismerősei körében frissen élnek azok a benyomások, amelyek az életrajzának olvasása nyomán az őt személyesen nem ismerőkben is önként adódnak. Feltűnik a világtól elvonult szerzetes-tanárnő izzó hazafisága. Lelki képét pedig a „devotio moderna“ stílusa jellemzi: nehéz benne a természetes és a természetfölötti között különböztetni, annyira összehangoltak a lelkében, mint ahogyan a jól rendezett kiállítási panorámának az előtérben elhelyezett tárgyak egybeolvadnak a háttér pompás képével. Ugyanennek az életstílusnak a sajátosága a szentségi kegyelmek különös megbeesülése, amelyre a lényeges előkészület a minél érzékenyebb lelki tisztaság. E kettő együttese adja a magyarázatát annak, hogy naponként járult a bűnbánat szentségéhez. Ezért tett fogadalmat arra, hogy szabad választásaiban mindig a „tökéletesebbet“ követi. A legteljesebb önátadása isteni Jegyesének megszentelte rokonszenves egyéniségét és egész külső magatartását. A családokozhatatlan egyházi jóváhagyás szerzetének a szabályaiban az életszentségre vívó biztos utat jelölte meg, amelyről ő soha egy pillanatra sem tért le. A középiskolai tanár mindenkinél jobb és több alkalmat szolgáltat környezetének a megfigyelésére és észre-
 véésre s talán innen van az, hogy alakját a közfelfogás előtt olyan nehéz idealizálni s az is, hogy ilyenek az esetleges szenttéavatási pörében — ha majd egyszer sok

kerül rá, mert eddig még nem volt — sokkal könnyebb lesz a szerene az „advocatus diaboli“-nak miri talán bármely más foglalkozásánál. A szerző túlságosan is tartózkodó hőisével szemben, így legalább többet mond apró tények felmutatásával, mint hozzáfűzött kevés szavával. A szerzetes-tanárnő írásából vett bő idézetek, nagyon jellemzők és önmagukban is igen becsesek. Akik a külsőből a belsőre való következtetés „tudományos“ eredményeit elismerik, azok különösen szívesen látják a közölt fényképeket is.

Vadkerti Béla S. J.

AZ ELMÉLYÜLÉS NAPJAI. *Szalóczi Pelbárt elmélkedései. (Szent István Társulat, 1942.)* — Soha olyan csodálatos és tündöklő szentet, mint Assisi Ferenc!

Pedig nem állíthatjuk, hogy a jószág e kedves szentjének élete és működése a történelem arra a korára esik, amely bizonyos szempontból lehet nagyvonalú, de épenséggel nem nyugodt vagy türelmes. A 13. század ez s az emberiség valami megnevezhetetlen mélypont felé zuhan. Kétségtelen: napjaink is „kissé keményebbek“ a megszokott kényelmesnél s mégis lélekzetfojtva lessük azt a grangi-nyol-dramát, mely a nvugatrómai birodalom bomlása után Európa színpadán lejátszódik. Olykor valóságos lázálom. A háttérben fekete posztó feszül, mint egyetlen díszlet. De az előtérben annál sűrűbben bíborlik a vér. Csak a fiatal *Shakespeare* vagy a még fiatalabb *Victor Hugo* kísérteties kézelőereje szülhet hasonló borzongásokat s hozzájuk a téboly modern raffinement-ja szolgáltatja a méltó kereteket. Hiszpaniában a mozlímek véres uralma és csodálatos építkezése s Ibérián túl szánalmas és véreskezű Meroving fejedelmek bandukolnak négy ökrös szekéren árnyékkirályságuk s egy kicsiny falu felé, mely majdan a „fény városa“ lesz. Bizáncban (s Bizáncnak nincs mindig előkelő helye a történelemben) még megkísérlik a caesarok keresztény-pogány utódai, hogy gátat vessenek a népvándorlás áradata elé. De a gótok, vandálok és mongolok özönlésének, úgy látszik, nincs határa. A Lateránban

Szent Péter utódja afféle izgága, hatalomra szomjas és vérengző „nemesekkel“ viaskodik, nem egyszer magáért a pusztá életéért. Az Atlanti Óceánon pedig fekete bárkákön fekete martalócok fenyegetik a békét hasztalan szomjúhozó népeket. Hiába „reinkárnálódik“ a nyugatrómai császárság, a Karolingok alig érnek többet szomorú elődeiknél. Európa mozaikja egyre tarkább: itt van a „bellum omnium contra omnes“. A „magánháborúk“ kora.

S mire elérünk a középkor egyik legrejtelemesebb csodájához, a kereszties hadjáratokhoz, amelyek először gyűjtik egyetlen zászló alá a keresztény európaiakat, már néhányszor végigsöpör a dögvész és a kiütéses tifusz ezen a mártír földrészen. Szórványos szekták bukkannak fel, amelyekben ott dereng a 20. század kísértete: a kommunizmus. S aztán a kereszties hadjáratok célja is elködösödik. Még 50—60 évenkint fegyveres csapatok csörtetnek végig a békés országokon, verekednek egy ideig, hogy később a rabszolgakereskedők piacán tünjenek el.

Már majdnem hatodszor vágnak kelet felé, mikor Assisi Szent Ferenc — mint P. Szalóczy Pelbárt írja — 1223 karácsonyán megünnepeli Jézus születését. Ez a grecció-i éjszaka áldott és felejtethetlen világosságot gyújt történelmünkben. Arra int a szent, hogy gabonával hintsük tele az utakat. „Pacsirta-nővéreinknek, de más madaraknak is legyen mit enniök ezen a nagy napon.“ „Köteleznék mindenkit, hogy e szent éjszakán bőségesen gondoskodják ökre és számára számára jóféle abrakról.“ A gazdagok a szegényeket lássák el ízes falatokkal és „ezen a napon még a falak is húst egyenek!“

Nincs, még ma sincs mérlegünk, amelyen lemérhetnénk „Isten rokonának“ e súlyosan-édes szavait! Pacsirta-nővéreink, állataink, falaink, szegényeink! Oh, mennyi „keserű lében“ forog még földünk e drágalátos szent halála után évszázadokon keresztül!

És mégis!

Talán nincs is jogunk, hogy a multat s nehéz jelenünket bírálgasuk P. Pelbárt költői és ferencesen szent történelem-szemléletével

szemben! „Olyan az emberiség élete, mint a legyező: szétterülő, szélséyes, sokszínű. Ezt a legyezőt Isten tartja kezében s azon a ponton van a vég, a cél.“ A grecció-i éjszaka fénye sugárzik tovább a lelkek sötétjébe. „Öröm! mennyire jellemzően, feltűnően ferences vonás!“ Nem igaz az, hogy „nem íó itt a földön.“ De nem szabad elfelejtenünk, hogy földi életünk a megkezdett örök élet!“ S ha rosszak voltunk, Isten bántalmazói, még akkor se borult be reménytelenül az életünk. *Mária Magdolna*, vagy akár *Chesterton* és *Papini* megtanítanak, hogy a „pálfordulás nem szegény“. „Isten belenyúl minden ember életébe.“ Még a bukkást is megengedi azért, hogy megmozgassa a szeretetet.“ S ezért van jogossága az Egyház nagyszombati liturgiájában a felix culpa, a boldog bűn emlegetésének.“ „Csak nem akarsz szent lenni“, — kérdezik tőled gúnyolódva azok, akik nem tudják, „hogy nem a csodák tesznek szentté s a szent élet sem pápadt világkerülés, hanem vidám, szeretetteljes Isten felé lendülés az isteni és felebaráti szeretet parancsának szárnyán. Mint például Szent Ferenc élete.“ Mint Szent Ferenc élete és halála.

Mert készülnünk kell a halálra. Jön, mint a tolvaj. Eppen ezért: „úgy élj, hogy méltóképpen halhass meg“. *Toiszoj* az élet boldogtalansága mögött a halálfélelmet sejtí. A halál gyötrelmét, borzalmait, végtelen nyugtalanságát nem egy művében írta meg, de talán legtökéletesebben Iljics Iván halálában. Iljics Iván, ez a riadt, nvűgösködő öregember egész családjának terhére van; alig várják, hogy a temetőbe kísérik. Szent Ferenc „Porciunculában csendes és örvendező várakozással várta a halált.“ S mikor jött, „szokatlanul erős hangon énekelni kezdte a 141. zsoltárt. Közben besötétedett, lassan vége lett az éneknek, csönd borult köröskörül mindenre.“

Talán legszebb, legmegnyugtatóbb elmélkedése P. Pelbártnak éppen ez, a Halálról szóló. De nem akarjuk őt összevetni senkivel, legkevésbé önmagával. A könyvet olvasni kell!

Szakács László

A KATOLIKUS FIATALSÁG FOLYÓIRATA

JELENKOR

SZERKESZTŐ: KATONA JENŐ

Szerkesztőbizottság:

Almásy József, Horváth Sándor O. P.

Molnár Kálmán, Szekfű Gyula.

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Előfizetés egy évre 4 pengő.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI. ker.,

Andrássy-út 28. Telefonszám: 11-44-78.

Postatakarékpénztári cseksz: 11.870.

A FIATAL KATOLIKUS NEMZEDÉK LAPJA AZ

ÚJ ÉLET

KATOLIKUS SZOCIÁLIS ÉS VILÁGNÉZETI HAVI SZEMLE

SZERKESZTI ANDRÁS KÁROLY

FELELŐS SZERK.: SINKÓ FERENC

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, II., Margit-krt 36. I. 3

ÉVI ELŐFIZETÉSI DIJ 9-60 PENGŐ

A Vigila könyvkiadó
eddig megjelent kiadványai

MAGYAR SZERZŐK

Balla Borisz

A lélek útjai

Tanulmányok, II. kiadás

füzve 7:80

kötve 10:80

Horváth Béla

Hol vagy te nép

Összegyűjtött versek

füzve 7:80

kötve 10:80

Ijjas Antal

Széchenyi kapitány

Batthyány Gyula gróf 10 eredeti rajzával. Történelmi regény

füzve 9:60

kötve 12:40

Végh-Janovits

Nevesincs

Mesekönyv

kötve 11:—

KÜLFÖLDI ÍRÓK

André Gide

Anők iskolája

Regény

füzve 7:80

kötve 10:80

Thornton Wilder

Sorsom az ég

Regény

füzve 10:60

kötve 13:60